

1

บทนำ

นิธิ เอี่ยวศรีวงศ์ เป็นปัญญาชนคนสำคัญของไทย เพราะได้สร้างความรู้ที่มีความสำคัญอย่างมากต่อวงวิชาการและสังคมไทย พื้นฐานความคิด จุดมุ่งหมายและวิธีวิทยาของนิธิ เอี่ยวศรีวงศ์ ทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่มีพลังในการอธิบายสูง เป็นองค์ความรู้ที่ตอบสนองความจำเป็นของสังคมไทยในยุคที่ประสบกับความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วนี้่องจากการดำเนินนโยบายพัฒนาประเทศที่ทำให้กระแสทุนนิยม-โลกาภิวัตน์เข้มข้นขึ้น

นิธิ เอี่ยวศรีวงศ์ เคยเขียนวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทในกรอบของประวัติศาสตร์ระบัสเหล็ก เรื่อง “การปราบฯลฯและการเสียดินแดน พ.ศ. 2431” ข้อความตอนหนึ่งในบทคัดย่อกล่าวว่า ในสมัยรัชกาลที่ 5 “ระหว่างเวลาที่การขยายอำนาจส่วนกลางกำลังดำเนินไปด้วยดีนั้น พวกใจรีจิ้งเรียกว่าอ่องกี้ยกันเข้ามาปล้นสะเดมในเขตลาวตอนเหนืออันเป็นแดนที่รัฐบาลสยามกำลังพยายามดึงเข้ามาอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาลกลางอย่างใกล้ชิด...และยังเป็นแดนที่ผู้รั่งเศสซึ่งมีอาณา尼คมอยู่ใกล้เคียงกำลังหวังจะขยายอิทธิพลเข้ามาอีกด้วย... พ.ศ. 2436 ไทยก็ต้องยอมยกิบสองจุ่ฟูให้แก่ผู้รั่งเศสไปเป็นทางการ”¹

อย่างไรก็ตาม ในทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา ความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่สร้างขึ้นโดยนิธิ เอี่ยวศรีวงศ์ แตกต่างจากความรู้ทางประวัติศาสตร์แบบอื่นๆ ในสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็นประวัติศาสตร์แบบทางการที่เน้นความสำคัญของพระมหากษัตริย์ พุทธศาสนา และศิลปวัฒนธรรมแห่งชาติ ประวัติศาสตร์ตามคติเชื้อชาตินิยมที่เน้นความเป็นมาของคนเชื้อชาติไทยและการสละชีพเพื่อชาติ ประวัติศาสตร์แบบมาร์กซิสต์-เหมาอิสต์ที่เน้นวิวัฒนาการของสังคมไทยจากยุค

ท้าasmaสูญค “กีงศักดินา-กีงเมืองขี้” ตลอดจนประวัติศาสตร์แనวัฒนธรรมชุมชนที่เน้นแรงเกียรติในชุมชนหมู่บ้าน ส่วนประวัติศาสตร์แบบหลังสมัยใหม่ นั้น แม้ว่า�ิช เอียวศรีวงศ์ จะมิใช่นักประวัติศาสตร์แนวหลังสมัยใหม่เนื่องจากยังเห็นความสำคัญของการสร้าง “ตาข่ายแห่งความทรงจำ” ชุดใหม่ อีกทั้งยังมีคำถามต่อวิธีคิดแบบหลังสมัยใหม่อยู่ไม่น้อย แต่ผลงานในระยะหลังก็นำแนวคิดแบบหลังสมัยใหม่มาใช้มากขึ้น เพราะต้องการจะรื้อถอน “ตาข่ายแห่งความทรงจำ” ชุดเดิมที่บรรโลงโครงสร้างอำนาจแบบรวมศูนย์อยู่ในมือของชนชั้นนำ

เป็นที่ทราบกันดีว่า�ิช เอียวศรีวงศ์ เป็นนักประวัติศาสตร์ แต่ผลงานทั้งหลายกลับได้รับการยกย่องอย่างสูงในวงวิชาการทางสังคมศาสตร์ นักสังคมศาสตร์หลายคนวิเคราะห์ผลงานของนิช เอียวศรีวงศ์ ไว้อย่างน่าสนใจ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ใน พ.ศ. 2536 หลังเหตุการณ์ “พฤษภาทมิฬ” ไม่นาน เกษียร เดชะพีระ ในฐานะนักวัฒนธรรม “การเมืองวัฒนธรรม” (cultural politics) กล่าวถึงผลงานของนิช เอียวศรีวงศ์ ว่า “มี KEYWORDS หรือ ‘คำใช้’ ที่จะช่วยให้เข้าใจองค์รวมแห่งงานเขียนของนิช เอียวศรีวงศ์... ก็คือ ‘รัฐ’ ‘ชาติ’ ‘เจ๊ก’ ‘คนชั้นกลาง’ ‘ชุมชน’ และเห็นว่า นิช เอียวศรีวงศ์ ได้ “วิเคราะห์วิพากษ์ ‘ชาตินิยม’ ไทยเก่า ของรัฐราชสมบัติ/รัฐราชการ” ด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมือง ควบประวัติศาสตร์วัฒนธรรมการเมือง ผ่านจุดมอง/จุดยืนของ ‘เจ๊ก’ เป็นทางนำสืบสานไปสู่ความเข้าใจการก่อตัวทางสังคมของ ‘ชนชั้นกลาง’ ในเมือง ซึ่งกำลังเป็นพลังด้านหน้าของโลกนิวัติ และพลังนำในการสร้าง ‘จินตนากรรมชาติไทยใหม่’ ปัจจุบัน” ซึ่งเป้าหมายของนิช เอียวศรีวงศ์ ในทศวรรษของเกษียร เดชะพีระ ก็คือ “เพื่อส่งอิทธิพลผลสะเทือน ผลักดันชนชั้นกลางในทางความคิด อย่างสอดคล้องสมจริงกับพื้นฐานทางวัฒนธรรมของคนกลุ่มนี้และสังคมไทย ตามที่เป็นมาในประวัติศาสตร์... ให้พวกเขารู้สึกช่วยเหลือ ‘ชุมชนชนบท’ ให้ทรงตัวอยู่ได้ มีทางเลือกทางออกของตัวเองได้ เป็นหน้ากากรุกหนักเข้าช่วงซิงทรัพยากรและกัดกร่อนวัฒนธรรมท้องถิ่นจากการรัฐราชการกับทุนเอกชน”²

ในทศวรรษ 2530 เกษียร เดชะพีระ จัดให้นิช เอียวศรีวงศ์ อยู่ใน “ปีก วัฒนธรรมชุมชน”³ ซึ่งได้เปลี่ยนบทบาท “จากการวิจารณ์ประวัติวรรณกรรม และวัฒนธรรมในอดีต มาสู่การวิจารณ์การเมืองร่วมสมัย วิพากษ์ผู้กุมอำนาจรัฐ

วันต่อวันโดยตรง จากจุดยืนปัญญาชนเสรีนิยมของชนชั้นกลาง มาสู่ที่เข้าเลือกยืนข้างซุ่มชนชาวบ้านชนบทที่กำลังรับศึกหนัก สูญเสียทั้งวัฒนธรรมและทรัพยากร”⁴ เกษียร เตชะพิริ ยังมีความเห็นว่า นับตั้งแต่เกิดเหตุการณ์ “พฤษภาคม พ.ศ. 2535” ซึ่งชนชั้นกลางเป็น “กลุ่มพลังใหม่ภายในอกรอบบรรษัทการขึ้นมา ท้าทายเพื่อขอแบ่งปันหุ้นส่วนอำนาจ” นั้น นิช อุยาริวังศ คือผู้ที่สร้างคำอธิบายเกี่ยวกับชนชั้นกลางได้อย่าง “จะจะจะจ้างกว้างขวางพิสดารหลอกแห่งลายมุม ลีกซึ่งที่สุด” ซึ่งเห็นได้จากบทความหมายเรื่อง เช่น “ชาตินิยมในกระบวนการประชาธิปไตย” (พ.ศ. 2535) “วัฒนธรรมของชนชั้นกลางไทย” (พ.ศ. 2536) “ความเป็นไทยในโภชนาทีวี” (พ.ศ. 2536) “ลักษณะพิเศษด้วย ร. 5” (พ.ศ. 2536) “สองทศวรรษ 14 ตุลาฯ” (พ.ศ. 2536) และ “ความสูญเสียในความเติบโต” (พ.ศ. 2536)⁵

เกษียร เตชะพิริ วิเคราะห์วิวิทยาของนิช อุยาริวังศ⁶ ไว้ว่ายว่า

“ที่นิชทำทั้งหมดนี้ได้รับรั้งหมัดจดخدานดี ก็เพราะบุคลิกโดดเด่นข้อนึงในการคิดของเข้า กล่าวคือ เข้าเป็นคนที่ completely undogmatic ในวิธีคิด เป็นนักคิดลัทธิแก้โดยอาชีพไม่ติดยึดกับตัวบทข้อสรุปทางทฤษฎีใดๆ เป็นสรณะ หากยินดีที่จะคิดอย่างเปิดปลายเริ่มจากข้อมูลข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์... ด้วยกระบวนการที่การคิดผลลัพธ์แพลงพิสดารถ้าลีก พร้อมจะเข้าส่วนที่รุนแรงยังคงข้ามต่างๆ ทดสอบมองทดลองคิดอย่างผลลัพธ์ให้รอบด้าน...กระบวนการที่การคิดตั้งกล่าวส่วนหนึ่งนิชอาจได้มา เพราะกินบุญเก่าที่เป็นนักประวัติศาสตร์”⁷

ใน พ.ศ. 2538 เกษียร เตชะพิริ วิเคราะห์วิวิทยาของนิช อุยาริวังศ ที่ปราภูมิในหนังสือรวมบทความ ผ้าขาวม้า, ผ้าซิ่น, การเงิน และ ฯลฯ ว่าด้วย ประเพณี, ความเปลี่ยนแปลง และเรื่องสรรพสาระ มีใจความสำคัญดังนี้

“แกนเรื่องหลักที่งานเขียนเหล่านั้นล้อมรอบ...คือวัฒนธรรมไทย และ/หรือ ความเป็นไทย ...เมื่อนหนึ่งเป็น คู่มืออ่านวัฒนธรรมไทยร่วมสมัย...

...คือเป็นอาลักษณ์ผู้จดบันทึกวัฒนธรรมไทยในระยะหัว-
เลี้ยวหัวต่อต่อการเปลี่ยนผ่านทางประวัติศาสตร์

จากเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพ มาสู่เศรษฐกิจการตลาด

จากสังคมเกษตรกรรม มาสู่สังคมอุตสาหกรรมและสาร-
สนเทศ

จากวิถีชีวิตตามประเพณีแบบเก่าซึ่งประกอบไปด้วยชุมชน
ชาวนา กับราชสำนักของเทวรากษา มาสู่วิถีชีวิตสมัยใหม่ซึ่งประ-
ประกอบด้วยโลก-เมือง-และชนบทซึ่งขึ้นต่อเมือง ที่เชื่อมโยงถึงกัน
โดยเครือข่ายตลาดสินค้าและผู้บริโภคทั้งในระดับชาติและข้าม
ชาติ... ”⁸

ข้อสังเกตสำคัญอีกประการหนึ่งของเกษียร เตชะพิรະ กล่าวว่า “...สิ่งที่นินิ
เลือกบันทึกคือ ไวยากรณ์การคิดซึ่งกำกับอยู่เบื้องหลังวัฒนธรรมประเพณีที่
เปลี่ยนไป” ส่วนวิธีวิทยาที่นิช อุ่ยศรีวงศ์ ใช้ในการศึกษานั้น “ประกอบไปด้วย
แนวมองเปรียบเทียบเชิงประวัติศาสตร์, ด้วยสายตา คำถ้า และความสนใจ
ใส่ใจแบบนักมนุษย์วิทยา (*anthropologically-informed comparative historical perspective*), ซึ่งทำให้เข้าอ่อนไหวต่อลักษณะสัมพัทธ์ของปรากฏการณ์
ทางสังคมที่ยอมเปลี่ยนแปลงไปตามกาล เทศะ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม
(*historico-cultural relativism*)” ความสามารถที่จะทำได้ เช่นนี้เกิดจากการที่
นิช อุ่ยศรีวงศ์ “ต้องสวมจิตใจลักษณ์แก้แหกออกนอกกรอบ ที่พร้อมจะมองทะลุ
ทะลวงข้ามพื้นอุดมทรัพย์หรือจิตตามากมาย อีกทั้งพร้อมจะเป็นเสียงข้างน้อยที่เห็นต่าง
จากบรรดาเสียงข้างมาก” งานเขียนเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทยของนิช อุ่ยศรีวงศ์
จึงช่วยให้คุณอ่านได้ “สนทนากับตัวเองทางวัฒนธรรม” และ “วิพากษ์วิจารณ์
ตัวเองทางวัฒนธรรม”⁹

ในทัศนะของเกษียร เตชะพิรະ ผลที่เกิดจากการเขียนเกี่ยวกับวัฒนธรรม
ของนิช อุ่ยศรีวงศ์ มีความสำคัญอย่างยิ่ง กล่าวคือ

“การให้ชื่อให้เสียงกับสิ่งที่รอดำ ให้ความเป็นธรรมด้วย
ธรรมชาติแก่สิ่งที่เราเป็นจริง ทั้งในฐานะคนไทยและมนุษย์ กล่าวคือ

การซวยให้เราปลดปล่อยตัวเองจากความอยาและความเกลียดตัวเอง ให้เรากลับภาคภูมิใจในคุณค่าและศักดิ์ศรีของตัวเอง ได้รู้จักตัวเองทั้งด้านตีด้านเลว จุดอ่อนจุดแข็ง เพื่อจะสามารถฝึกฝนขัดเกลาจัดการตัวเอง เป็นการคืนวัฒนธรรมให้แก่คน และคืนคนให้แก่วัฒนธรรม อันเป็นกระบวนการที่การอ่านวัฒนธรรมไทยที่ปลดปล่อยผู้อ่านออกจากกล่องกรอบที่จำกัดรัดรังตัวไว้ให้เป็นอิสระเสรีที่สุดของนิธิ เอียวศรีวงศ์”¹⁰

เกชียร เดชะพีระ ใช้วิวิทยาเดียวกันกับเบเนดิกต์ แอนเดอร์สัน (Benedict Anderson) คือวิวิทยาการเมืองวัฒนธรรม (cultural politics) ในการอ่านงานเขียนของนิธิ เอียวศรีวงศ์ เพื่อชี้ให้เห็นว่า ถึงแม้นนิธิ เอียวศรีวงศ์ จะแสดงให้เห็นความหมายของ “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” ที่เลื่อนไหลเปลี่ยนแปลงไปตามบริบท ไม่มีแก่นสาระใดๆ ให้ยึดมั่นถือมั่น แต่ในที่สุดก็ยังคงต้องการรักษา “ชาติไทย” “ความเป็นไทย” “วัฒนธรรมไทย” เอาไว้ เพื่อให้ประชาชนได้ใช้ประโยชน์ (โดยให้ประชาชนเป็นผู้นิยามความหมาย) อย่างไรก็ตาม เกชียร เดชะพีระ เห็นว่านิธิ เอียวศรีวงศ์ ยังมอง “คนไทย” หรือ “สังคมไทย” ในแง่ที่มีความกลมกลืนและมีเอกภาพมากเกินความเป็นจริง¹¹

นอกจากนี้ เกชียร เดชะพีระ ยังชี้ให้เห็นจุดมุ่งหมายของนิธิ เอียวศรีวงศ์ ในการเขียนเรื่อง “รัฐธรรมนูญฉบับวัฒนธรรมไทย” ไว้ว่า “‘รัฐธรรมนูญฉบับวัฒนธรรมไทย’ (พ.ศ. 2534) ที่เขาเขียนถึงก็คือ ‘บุ่นที่ม่องไม่เห็นกลางหลัง’ ทางวัฒนธรรมซึ่งเคยกำกับพฤติกรรมการเมืองของคนไทยอยู่ โดยเราไม่สำนึกบ้าง หรือก็สำนึกบ้าง...สิ่งที่นิธิช่วยทำคือดึงไวยากรณ์ทางวัฒนธรรมของการเมืองไทยจากการดับจิตให้สำนึกขึ้นมาสู่สำนึกตระหนักรู้ของสังคมไทย, ประมวลเรียบเรียงมันเป็นมาตรฐานอย่างมีระบบระเบียบ...”¹² เกชียร เดชะพีระ เห็นว่า การกระทำเช่นนี้มีความสำคัญอย่างมาก เพราะ “ตราบใดที่ ‘รัฐธรรมนูญฉบับวัฒนธรรมไทย’ อยู่ใต้สำนึก คนไทยก็ตกเป็นฝ่ายถูกกระทำทางการเมือง... คุณมันไม่ได้ เปลี่ยนมันไม่ได้ออยู่ร้าบ...ความรู้สำนึกทางวัฒนธรรมจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการมีอำนาจการเมืองอย่างแท้จริง”¹³

ใน พ.ศ. 2544 เกษียร เดชะพีระ เขียนถึงนิธิ เอี่ยวศรีวงศ์ อีกครั้งหนึ่ง โดยมุ่งกล่าวถึงนิธิ เอี่ยวศรีวงศ์ ในฐานะ “ปัญญาชนสาธารณะของคนจน” มีความต้อนหนึ่งว่า

“กล่าวสำหรับนิธิ เอี่ยวศรีวงศ์ เขายังเป็นปัญญาชนสาธารณะอย่างเต็มภาคภูมิ พุดให้แม่นยำยิ่งขึ้นก็คือ เขายังเป็นนักวิชาการประวัติศาสตร์ผู้รอบรู้มานุชยวิทยาวัฒนธรรม และมีทักษะศิลปะด้านการเมืองวัฒนธรรมสูงยิ่ง แล้วหันมาป่วยณาตัว เป็นปัญญาชนสาธารณะของคนจน สิ่งที่ปัญญาชนสาธารณะของคนจนอย่างนิธิเผชิญ คืออำนาจการเมืองวัฒนธรรมของความเป็น “ไทยแบบราชกาล”¹⁴

ใน พ.ศ. 2557 เกษียร เดชะพีระ สรุปทัศนะของตนเองต่อผลงานทั้งหลาย ของนิธิ เอี่ยวศรีวงศ์ ไว้ดังนี้

“งานของอาจารย์นิธิคือไวยากรณ์การคิดทางวัฒนธรรม...”

“ผมคิดว่าเวลาเราอ่านงานของอาจารย์นิธิมันช่วยให้เราเข้าใจตัวเราเองยิ่งขึ้น ว่าที่เราคิดแบบนี้มันมาจากอะไร หรือทำไมเราไม่คิดไปแบบนั้น อะไรคือเพดานที่กักหรือล็อกความคิดเราไว้ อันนี้เป็นประโยชน์สำคัญที่ได้จากการอ่านอาจารย์นิธิ...”

“ถ้าเราพูดในเนื้อหาที่ทันสมัย อาจารย์นิธิเป็นปัญญาชนผู้ปรับทัศนคติของสังคมวัฒนธรรมไทยไปอย่างใหญ่หลวงที่สุด”¹⁵

ปริतตา เนลิมเพ่ ก่อนันต์กุล นักมานุชยวิทยาที่มีชื่อเสียง เขียนถึงผลงานของนิธิ เอี่ยวศรีวงศ์ ภายใต้ชื่อ “กุศโลบายและกุสุમรสในงานเขียนของนิธิ เอี่ยวศรีวงศ์” มีความบางตอนว่า

“กล่าวขึ้นของอาจารย์นิธิคือ การเล่นบทบาทหลักสองบทไปพร้อมๆ กัน บทหนึ่งคือบทพราหมีที่ทรงภูมิ เป็นผู้ให้ความรู้และ

ความเข้าใจแก่ผู้อ่านหรือผู้ชุม รวมทั้งให้คติเดือนใจไปด้วยเมื่อ
ลัคครบ ส่วนอีกบทหนึ่งนั้น เป็นบทของตัวตกล ที่เล่นสนุกสนาน
เอื้อภาคบุญดุ...

ในบทของพระฤาษีนั้น อาจารย์นิธิเสนอการวิเคราะห์สื่อ
ทางวัฒนธรรมหลายประเพท กลุ่มหนึ่งเป็นเรื่องของภาษา ซึ่ง
ครอบคลุมทั้งภาษาพูด ภาษาเขียน ภาษามาตรฐาน ภาษาโบราณ
ในศิลารักษ์ ภาษาคอมพิวเตอร์ และภาษาอิเล็กทรอนิกส์ ส่วนอีก
กลุ่มหนึ่งเป็นกลุ่มเชิงศิลปะและวรรณกรรม เป็นการเสนอความ
คิดว่า สื่อชนิดต่างๆ ล้วนถือกำเนิด เติบโต และเสื่อมถอยลงไป
ภายใต้สิ่งที่อาจจะเรียกรวมๆ ได้ว่าบบริบททางสังคม...อธิบายถึง
ปัจจัยทางสังคมเหล่านี้ได้อย่างมีชีวิตชีวา และมีสชาติอย่างยิ่ง¹⁶

ปริตตา เฉลิมแห่ง ก้อนนัตถุล ยังพูดว่า “ส่วนที่อาจารย์นิธินั้นให้ค้นอ่าน
เกิดความเข้าใจเป็นพิเศษ คือ จารีตประเพทที่มีรากฐานมาจากชีวิตของชาวบ้าน
ทั้งที่เป็นชุมชนเกษตรในชนบท และสามัญชนในเมือง...เดือนสติดคนอ่าน ให้เห็น
ถึงช่องว่างทางวัฒนธรรมที่กำลังเกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน”¹⁷

ไซยันต์ ไซยพร ศึกษาผลงานของนิธิ เอียวครีวิงค์ ในฐานะ “ประกาศ^{ร่วมสมัย}” ที่ประกาศ “ธรรมวิทยาทางการเมือง” มีความเห็นว่า “นิธิ เป็นนัก^{วิชาการทางประวัติศาสตร์}ไทยคนแรกที่กระทำการ ‘รื้อ-สร้างประวัติศาสตร์’^{ไว้} เสียงเมื่อ 40 ปีที่แล้ว ก่อนที่แนวคิด ‘deconstruction’ จะข้ามนำเข้ามายังมาเป็นตัวแบบนำสมัยให้นักวิชาการไทยในราวดีกัน 20 ปีที่ผ่านมา”¹⁸ และมี
ข้อสรุปว่า “สำหรับนิธิ เราจะไม่สามารถแก้ไขวิกฤติการเมืองและพัฒนาประเทศ^{ชาติ}ไปได้โดย หากไม่มีการเปลี่ยนแปลงทางภูมิวิทยาและวัฒนธรรม^{ทางการเมือง}”¹⁹ และได้ชี้ให้เห็นด้วยว่า “ประเด็นทางวัฒนธรรมทางการเมือง^{ในงานของนิธิ} คือการต่อสู้ทางวัฒนธรรมเพื่อต่อต้าน ตอบโต้ และบ่อนทำลาย^{การครอบครองอำนาจ}ของวัฒนธรรมหลักในสังคมไทย อันได้แก่ ‘รัฐธรรมนูญ^{ฉบับวัฒนธรรม}’ หรือวัฒนธรรมทางการเมืองของชนชั้นนำไทย...แยกเซ็นเตียร์^{กันกับแนวทางการต่อสู้ในความคิดของกรัมชี ที่เรียกว่า ‘war of position’”²⁰}

การวิเคราะห์งานเขียนของนิธิ เอี่ยวศรีวงศ์ โดยเกษยร เตชะพีระ บริตรดา เนลิมเพา ก้อนันต์กุล และไชยันต์ ไชยพร มีความสอดคล้องต้องกันในสาระสำคัญคือ นิธิ เอี่ยวศรีวงศ์ เป็นปัญญาชนที่มีบทบาทโดดเด่นในการต่อสู้ทางการเมืองในมิติทางวัฒนธรรม ภายใต้ “อคติ” ที่ลำเอียงเข้าหาชาวบ้าน โดยได้สร้างความรู้เพื่อรื้อถอนพลังครอบงำของวัฒนธรรมทางการเมืองของชนชั้นนำ และชนชั้นกลาง รวมทั้ง “ความเป็นไทย” แบบราชการ แล้วพยายามสร้างอัตลักษณ์ใหม่ให้แก่ชาวบ้าน นอกจากนี้ยังสร้างความเข้าใจต่อวัฒนธรรมของชนชั้นต่างๆ ในสังคมไทย เพื่อ “เชื่อมช่องว่าง” หรือ “ลดช่องว่าง” ระหว่างคนต่างชั้นกัน และทำให้ชนชั้นกลางรู้จักตัวเองจนสามารถปรับตัวทั้งทางวัฒนธรรมและทางการเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ทัศนะของนักวิชาการทางสังคมศาสตร์ดังกล่าวข้างต้นนี้ ได้สร้างความเข้าใจที่ลุ่มลึกต่อผลงานของนิธิ เอี่ยวศรีวงศ์ แต่ส่วนใหญ่แล้วเป็นทัศนะที่มาจากการ “อ่าน” บทความทางวิชาการและบทความเห็นสือพิมพ์ซึ่งมุ่งวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมไทยในยุคปัจจุบัน ยังมีได้วิเคราะห์งานเขียนทางประวัติศาสตร์ขนาดยาวซึ่งเป็นประวัติศาสตร์ยุคก่อนสมัยใหม่และเริ่มต้นสมัยใหม่ เช่น ศรีรามเทพนคร, การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์, การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี, “วัฒนธรรมภูมิพิกบวรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์”, “ลักษณะการปกครองประเทศไทยในอดีต: พื้นฐานทางเศรษฐกิจ” ตลอดจนงานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เช่น บทความ “นครศรีธรรมราชในราชอาณาจักรอยุธยา” และ “คติที่เกี่ยวกับรัฐของประชาชนไทยจากการรวมปักช์ได้”

หนังสือเล่มนี้จึงมุ่งศึกษาการสร้างความรู้ทางประวัติศาสตร์ทั้งหมดของนิธิ เอี่ยวศรีวงศ์ รวมถึงงานเขียนเชิงปรัชญาและวิธีการทางประวัติศาสตร์ เพื่อเข้าใจกระบวนการสั่งสมความรู้และจุดยืนหรือมุมมองทางวิชาการว่ามี “ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์” อย่างไร จนกล้ายมาเป็นผู้สถาปนาความรู้ในระดับกระบวนการทัศน์ใหม่และสร้าง “ตาข่ายแห่งความทรงจำใหม่” ให้แก่สังคมไทย โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เข้าใจผลงานของนิธิ เอี่ยวศรีวงศ์ อย่างกว้างขวางและรอบด้านมากขึ้น รวมทั้งคำนึงถึงความเปลี่ยนแปลงในการสร้างความรู้ของ “ปัญญาชนนักประวัติศาสตร์” ที่สำคัญที่สุดของไทยในช่วงเวลาหลายทศวรรษที่ผ่านมาด้วย

ເສັ້ນອຣຣຄ

¹ ນິທີ ເອີຍວະຮົງສົກ, “ການປ່ຽນແປງຂອງແລະກາເສີຍດິນແດນ ພ.ສ. 2431” (ວິທຍານິພນອົບວິຫຼຸງສູາ ມະຫາວັດທິຕ ສາຂາວິຊາປະວັດຕະສາສත໌ ຄະນະອັກຊະກາສຕ໌ ຈຸ່ພໍາລັງກຽນມະຫາວິທາລ້າຍ, 2509), ບົດຄັດຢ່ອ.

² ແກ້ວມະນີ ເຕະປີຣະ, ວິວາທະໄລການຸ້ວຕົກ (ກຽງເທິງ: ຜູ້ຈັດກາ, 2538), ນ. 155.

³ ເຮືອງເດືອຍວັກນັ້ນ, ນ. 155-156.

⁴ ເຮືອງເດືອຍວັກນັ້ນ, ນ. 159.

⁵ ເຮືອງເດືອຍວັກນັ້ນ, ນ. 164-165.

⁶ ເຮືອງເດືອຍວັກນັ້ນ, ນ. 158.

⁷ ເຮືອງເດືອຍວັກນັ້ນ, ນ. 158.

⁸ ແກ້ວມະນີ ເຕະປີຣະ, “ການອ່ານວັດນອຮມໄທຢຂອງນິທີ ເອີຍວະຮົງສົກ,” ໃນ ນິທີ ເອີຍວະຮົງສົກ, ຜ້າຂ້າວມ້າ, ຜ້າຊື່ນ, ກາງເກິງໃນ ແລະ ລະ ລະ: ວ່າດ້ວຍປະເພດນີ້, ຄວາມເປົ້າຢືນແປ່ງ ແລະ ເຮືອງສຽງພະສາດ, ພິມພົດຮັ້ງທີ 2 (ກຽງເທິງ: ມຕິຫນ, 2557), ນ. (14)-(21).

⁹ ເຮືອງເດືອຍວັກນັ້ນ, ນ. 19.

¹⁰ ເຮືອງເດືອຍວັກນັ້ນ, ນ. 24.

¹¹ ເຮືອງເດືອຍວັກນັ້ນ, ນ. 24-26.

¹² ແກ້ວມະນີ ເຕະປີຣະ, “ຄຳນໍາເສັນອ ນິທີ ເອີຍວະຮົງສົກ ຜູ້ເປີດປຸ່ມທີມອ່ານໄໝເຫັນກລາງໜັກຄົນໄທຢ,” ໃນ ນິທີ ເອີຍວະຮົງສົກ, ອ່ານວັດນອຮມການເມື່ອງໄທຢ (ກຽງເທິງ: ມຕິຫນ, 2547), ນ. 11.

¹³ ເຮືອງເດືອຍວັກນັ້ນ, (ເນັ້ນໂດຍຜູ້ເຂີ້ນ).

¹⁴ ແກ້ວມະນີ ເຕະປີຣະ, “ພິນີຈ ນິທີ ເອີຍວະຮົງສົກ ປັບປຸງສາຂາຮານນະຂອງຄົນຈົນ,” ໃນ ສຸຈິຕົດ ວັງຊ່າທັກ (ບຣຣານັກກົກ), ພິເຄຣະຫົນນິທີ ປະຊາຍໍ້ເຈັກໆ (ກຽງເທິງ: ມຕິຫນ, 2544), ນ. 85.

¹⁵ “ປະວັດຕະສາສත໌ນິພນອົບໃນປະວັດຕະສາສත໌ນິທີ,” (23 ອັນວາຄມ 2557) (ເນັ້ນໂດຍເກົ່າມະນີ ເຕະປີຣະ ເຕະປີຣະ) ເຂົ້າຖື່ມີ 11 ມັງກອນ 2559, ເຂົ້າຖື່ມີຈາກ <http://waymagazine.org/ປະວັດຕະສາສත໌ນິພນອົບ>-2/.

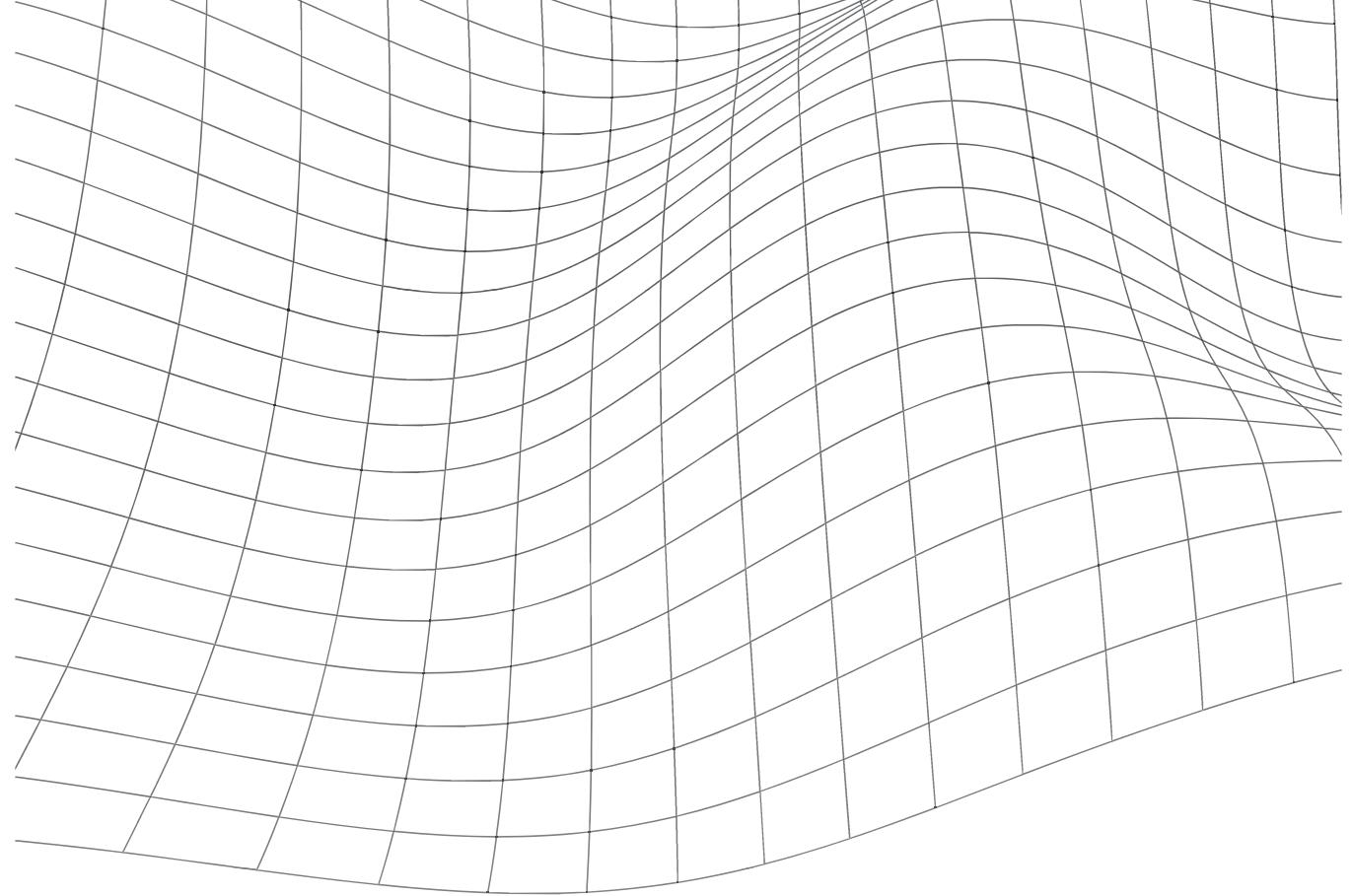
¹⁶ ປະວັດຕະສາສත໌ນິພນອົບ ເຕະປີຣະ, “ກົດລົບຍາແລະກຸສຸມຮສ,” ໃນ ນິທີ ເອີຍວະຮົງສົກ, ໄຂນ, ດາຮາບກວ, ນໍ້າເນົາແລະໜັງໄທຢ ວ່າດ້ວຍເພັກ, ກາ່າ ແລະ ນານາມຫຮສພ (ກຽງເທິງ: ມຕິຫນ, 2538), ນ. 14-19.

¹⁷ ເຮືອງເດືອຍວັກນັ້ນ, ນ. 19-20.

¹⁸ ໄຊຍັນຕໍ່ໄຊຍພຣ, ນິທີ ເອີຍວະຮົງສົກ ໃນ/ກັບວິກຖາກາເມື່ອງໄທຢ (ກຽງເທິງ: ຂປປໄຟ, 2557), ນ. 80.

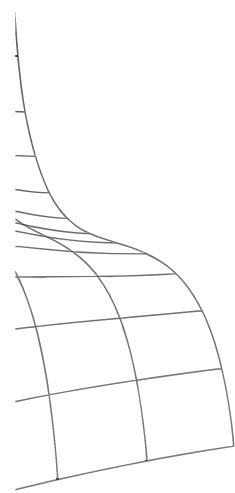
¹⁹ ເຮືອງເດືອຍວັກນັ້ນ, ນ. 309.

²⁰ ເຮືອງເດືອຍວັກນັ້ນ, ນ. 324-325.

2

นิธ เอี่ยวศรีวงศ์ กับการเปลี่ยน “تاข่ายแห่งความทรงจำ”

“...การทำลายปมประวัติศาสตร์แต่ละปม ย่อมหมายถึงการที่ต้องถก thoataxay แห่งความทรงจำใหม่ ซึ่งครอบคลุมไม่แต่เฉพาะเวลาในอดีตเท่านั้น หากรวมถึงเวลาของปัจจุบันและอนาคตด้วย ตាមข่ายแห่งความทรงจำ...เป็นฐานให้แก่ความเป็นจริงในปัจจุบันและความคาดหวังในอนาคต ฉะนั้นการถก thoataxay แห่งความทรงจำใหม่จึงเป็นความเจ็บปวดในทุกสังคม แม้กระนั้นก็เป็นความจำเป็น เพราะไม่มีสังคมใดสามารถเผชิญความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นชั่วนาตาไปได้ด้วยความทรงจำที่ไม่ทำให้ตนเองพร้อมจะเผชิญกับปัจจุบันและเข้าใจปัจจุบันได้จริง”¹

นิธิ เอียวศรีวงศ์
“คำนำเมื่อพิมพ์ครั้งที่สอง”
การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี

เป้าหมายสำคัญในการสร้างความรู้ทางประวัติศาสตร์ของนิธิ เอียวศรีวงศ์ ตั้งแต่ทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา คือการรื้อถอน “ปม” ต่างๆ ใน “ตាមข่ายแห่งความทรงจำ” ชุดเดิม และ “ถก thoataxay แห่งความทรงจำ” ชุดใหม่ขึ้นมา “ตាមข่ายแห่งความทรงจำ” นี้ย่อมมีผลต่ออัตลักษณ์ของชาติและสถาบันต่างๆ

ในชาติ แม้ว่าในทศวรรษ 2510-2520 นิธิ เอียวศรีวงศ์ จะยังไม่ได้ใช้คำว่า “อัตลักษณ์” แต่ก็มักจะกล่าวว่าความรู้ทางประวัติศาสตร์ทำให้มนุษย์ “รู้จักตัวเอง”² ซึ่งการรู้จักตัวเองคือการรับรู้ความหมายหรืออัตลักษณ์นั้นเอง ดังนั้น การเปลี่ยน “ตาข่ายแห่งความทรงจำ” ของคนไทยจึงเป็นการสร้างความรู้เพื่อทำให้ความทรงจำและอัตลักษณ์เดิมของคนไทยหมดพลัง แล้วทำให้คนไทยได้ “รู้จักตัวเอง” ในความหมายใหม่ หรือมีความทรงจำใหม่และอัตลักษณ์ใหม่ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจทั้งภายในสังคมไทยและระหว่างสังคมไทยกับสังคมอื่นๆ

ใน พ.ศ. 2545 นิธิ เอียวศรีวงศ์ เขียนไว้ในบทความ “ศึกแห่งชิงความทรงจำ” อย่างตรงไปตรงมาว่าต้องการจะสร้าง “ความทรงจำที่มีความหมายใหม่ เพื่อสอดคล้องกับอัตลักษณ์ใหม่ของคนไทยตามทัศนะของผู้... ผู้เชื่อว่าถ้าคนไทยนิยามตัวตนของตัวใหม่อย่างนี้ ยอมระบบทดอโกรงสร้างอำนาจที่มีอยู่ในสังคมด้วย... อัตลักษณ์ใหม่หมายถึงการนิยามอำนาจกันใหม่ด้วย ทั้งอำนาจภายในสังคมนั้นๆ เอง และอำนาจในเชิงสัมพันธ์กับสังคมอื่น”³

นิธิ เอียวศรีวงศ์ มีความตระหนักอย่างลึกซึ้งมาตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2510 ว่า “ด้วยอำนาจที่สามารถยึดครองอตีตไว้ได้นี้ ก็หวังว่าจะสามารถควบคุมปัจจุบันและอนาคตได้ด้วย”⁴ และในต้นทศวรรษ 2540 ก็ยังคงยืนยันว่า “การแห่งชิงกันกำหนดประวัติศาสตร์... มีความสำคัญเท่ากับการแห่งชิงกันกำหนดปัจจุบันและอนาคต”⁵

นิธิ เอียวศรีวงศ์ เห็นว่าคนไทยได้ถูก “ห่อหุ้มตัวไว้ด้วยตาข่ายแห่งความทรงจำซึ่งรับสืบทอดมาในรอบ 100 ปี” แม้ว่าสังคมไทยและโลกที่คนไทยอาศัยอยู่ได้เปลี่ยนแปลงไปแล้วอย่างไฟศาล แต่คนไทยยังไม่ยอมเปลี่ยน “ตาข่ายแห่งความทรงจำ” ของตนเอง ซึ่งนิธิ เอียวศรีวงศ์ เห็นว่าการยึดตือ “ตาข่ายแห่งความทรงจำ” ชุดเดิมนั้นจะดำเนินต่อไป “ตราบจนกว่าคนไทยจะเริ่มรู้สึกว่าความเปลี่ยนแปลงของโลกปัจจุบัน ทำให้ตาข่ายแห่งความทรงจำของตนเองไม่สามารถครอบคลุมเวลาของปัจจุบันและอนาคตได้เสียแล้ว ถึงตอนนั้นคนไทยก็จะต้องรื้อปมประวัติศาสตร์ต่างๆ เพื่อถักทอดาข่ายแห่งความทรงจำขึ้นใหม่”⁶

นอกจากจะเปลี่ยน “ตาข่ายแห่งความทรงจำ” กระแสหลักส่วนที่มีอิทธิพลอย่างยานานแล้ว นิธิ เอียวศรีวงศ์ ยังเปลี่ยน “ปม” ใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นใน “ตาข่าย

แห่งความทรงจำ” กระแสหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ปม” อิทธิพลตะวันตกและมาตรฐานทางวัฒนธรรมของตะวันตก ในขณะเดียวกันก็ได้มีปฏิกริยาต่อ “ปม” ใน “ตาข่ายแห่งความทรงจำ” ที่สร้างโดย “ฝ่ายซ้าย” รวมทั้งแนวคิด “วัฒนธรรมชุมชน” ด้วย

การเปลี่ยน “ปม” ที่สำคัญใน “ตาข่ายแห่งความทรงจำ” กระแสหลัก

“ปม” ทั้งหลายใน “ตาข่ายแห่งความทรงจำ” ชุดเดิมที่นิธิ เอียวศรีวงศ์ พยายามเปลี่ยนแปลงนั้น เป็น “ปม” ที่สร้างความหมายเชิงสัญลักษณ์ให้แก่ “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” กระแสหลัก “ปม” เหล่านี้ทำให้ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างแนบแน่น และมีความสำคัญสูงสุดต่อชีวิตของคนไทย เช่น “ชาติไทย” มีเอกสารและความเริญก้าวหน้าก็ เพราะพระมหากษัตริย์ในอดีตได้ทรงสร้างราชอาณาจักรไทยขึ้นมา โดยมีราชอาณาจักรสุโขทัยเป็นราชอาณาจักรแรก ราชอาณาจักรนี้มี “ความเป็นไทยแท้” ด้านต่างๆ อันทำให้ “เมืองไทยนี้ดี” เช่น มีพระมหากษัตริย์ที่ทรง “ปกครองแบบไทย” คือ “ฟองปกครองลูก” ทรงทำนุบำรุงพุทธศาสนาและศิลปวิทยาการต่างๆ ที่เกี่ยวนেื่องกับพระมหากษัตริย์และพุทธศาสนา เช่น สถาปัตยกรรม ประดิษฐกรรม จิตรกรรม วรรณคดี ละคร นาฏศิลป์ ฯลฯ และเนื่องจาก “ความฉลาดในการประสานประโยชน์” ของพระมหากษัตริย์ พระองค์จึงทรงเป็นผู้นำในการเลือกรับเอาความเริญจากภายนอกเข้ามาใช้อย่างเหมาะสมกับสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย เมื่อมีข้าศึกยกทัพเข้ามาสรุกราน พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำในการต่อสู้กับศัตรูของชาติ เมื่อชาติสูญเสียเอกสารในคราวได้ พระมหากษัตริย์ ก็ทรงกอบกู้เอกสารได้สำเร็จ ถึงแม้ว่าสังคมไทยจะมีการแบ่งชนชั้น แต่ก็ไม่มีการกดขี่ระหว่างชนชั้น เพราะพุทธศาสนาทำให้สังคมไทยเป็น “สังคมที่เมตตา” อีกทั้ง ไม่ใช่การแบ่งชนชั้นที่ตัวเองมีอนกับในประเทศอื่น เพราะชนชั้นต่างๆ ที่ทำความดีความชอบ (หรือทำกรรมดี) ก็สามารถเลื่อนยศและตำแหน่งขึ้นไปจนถึงระดับเสนาบดีได้ ในสมัยสมบูรณ์ภูมิพลอดุลยเดชย์อันเป็นยุคล่าอาณาจักรนั้น พระมหากษัตริย์ไทยมีพระปรีชาสูงยิ่ง สามารถดำเนินวิเทศสัมมติและดูแลส่วนน้อย

เพื่อรักษาส่วนใหญ่เอาไว้ ทรงเป็นผู้นำในการปฏิรูปประเทศในด้านต่างๆ ทำให้การปกครองประเทศรวมทั้งการปราบปรามโจรผู้ร้ายมีประสิทธิภาพ ทำให้ราชภาร “อยู่เย็นเป็นสุข” และ “ชาติไทย” เจริญก้าวหน้า ชาติไทยกลายเป็นชาติสมัยใหม่ ที่มีความศิริไลซ์ มีเกียรติและศักดิ์ศรีทัดเทียมกับนานาอารยประเทศ⁷ นอกจากนี้ พระมหากษัตริย์ไทยในสมัยสมบูรณ์นาฏาสิทธิราชย์ยังทรงวางรากฐานการปกครองระบอบประชาธิปไตยอีกด้วย⁸

ในทัศนะของนิธิ เอียวศรีวงศ์ “pm” ที่มีอยู่ใน “ตาช่วยแห่งความทรงจำ” ชุดเดิมนี้ ส่งผลกระทบสำคัญหลายประการ⁹ เช่น การที่คนไทยให้ความสำคัญแก่ “ผู้นำแห่งชาติ” มากเกินไปจนปรับตัวได้ยาก รวมทั้งการปรับตัวไปสู่ระบบของการปกครองแบบประชาธิปไตย เพราะมองข้ามความสำคัญของประชาชนหรือ ดูหมิ่นประชาชน เน้นความสำคัญของความเปลี่ยนแปลงให้เป็นสมัยใหม่ที่เกิดจากการรับอิทธิพลตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 5 มาเกินไปจนดูหมิ่นพลังที่มีอยู่ ในวัฒนธรรมของตนเอง อีกทั้งยังทำให้คนไทยไม่ใส่ใจต่อการทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงที่ซับซ้อนของสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง ซึ่งแท้ที่จริงแล้ว “ปัจจัยภายใน” ทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม และตัว “มนุษย์” คือคนไทยด้วยกันเอง เป็นเงื่อนไขหลักที่กำหนดขอบเขตและทิศทางความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย ฯลฯ

นิธิ เอียวศรีวงศ์ วิจารณ์ว่า “ประวัติศาสตร์แห่งชาติ สำนวนที่เรามีอยู่ ในปัจจุบัน” มีลักษณะกีดกัน (exclusive) คือกันເเอกสารนกกลุ่มต่างๆ ออกไปจากความทรงจำร่วมกันของคนในชาติ คนส่วนใหญ่ในชาติไม่ใช่ที่ยืนในประวัติศาสตร์ ซึ่งความทรงจำที่สร้างขึ้นในนามของ “ประวัติศาสตร์แห่งชาติ” ยังอาจทำลายหรือเหยียดอัตลักษณ์ของคนบางกลุ่มให้ด้อยเกียรติภูมิอีกด้วย¹⁰

งานเขียนทางประวัติศาสตร์ของนิธิ เอียวศรีวงศ์ ทำให้เห็นว่า “ชาติไทย” ประกอบด้วยคนหลายกลุ่ม หลายชนชั้น หลายเพศ หลายท้องถิ่น นอกจากนี้ วิรบุรุษวีรสตรีที่ปกป้องเอกสารของชาติในงานเขียนทางประวัติศาสตร์ของนิธิ เอียวศรีวงศ์ ก็ได้รับการให้ความหมายใหม่ เช่น เรื่องเกี่ยวกับชาวบ้านบางระจัน ในหนังสือการเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ให้ภาคชาวบ้านบางระจันเป็นกลุ่มคนที่เข้ามาร่วมตัวกันเพื่อปกป้องชีวิตทรัพย์สินของตน หรือเป็น “กบฎชาวนา”¹¹

ซึ่งไม่ได้ตั้งใจจะเอาเลือดทาแผ่นดินเพื่อปกป้องชาติแต่อย่างใด หากแต่คนเหล่านี้ ก็เป็นส่วนหนึ่งของ “บรรพชนของชาติ” เช่นเดียวกับคนไทยอีกฝ่าย เพราะ

“ชาติคือผู้คนจำนวนมากมายที่จะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม ได้มีส่วนในการทำให้คนอื่นๆ ดำรงอยู่ได้ จนต่างพากันสมัครใจ เกาะเกี่ยวกันเป็นเครือข่าย นับตัวเองเป็นคนในสังคมเดียวกัน อาจเกื้อกูลกันในบางครั้ง และอาจเบียดเบียนกันในบางครั้ง แต่ ก็ยังพอใจจะเกาะเกี่ยวกันเป็นสังคมร่วมกันต่อมาได้

นี่ต่างหากที่เป็นบรรพชนของชาติ

นับตั้งแต่ชาวนาที่ผลิตข้าวเลี้ยงตัวเอง...ชาวมอญ ลาว เขมร ตาม ญวน แซก ที่อพยพเข้าสู่ประเทศไทยเพราะสมัครใจ หรือถูกภาคต้อนมาก็ตาม บุกเบิกที่กรุงรัตนโกสินทร์...สละแรงงาน สร้างสาธารณูปโภคตามแต่จะถูกบ้านเมืองกະເທົາ รวมไปถึง คนที่อพยุบบ้านพืนที่สูง ซึ่งได้เข้ามาสู่การแลกเปลี่ยนสินค้าและวัฒนธรรมกับคนพื้นราบ รักษาป่าต้นน้ำ สำราญ รวมไปถึงเจ้าที่ เที่ยวเรือร่อนค้าขายไปตามคลองชอกคลองซอย แลกเปลี่ยนสินค้า อุปโภคบริโภคกับข้าวเพื่อนำส่งโรงสี จนทำให้เกิดตลาดที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวขึ้นในประเทศไทย...คิดไปเต็มครับ จะพบบทบาทของ ผู้คนหลากหลายประเพณีที่ร่วมกันเป็นต้นตระกูลไทย”¹²

การเสนอโครงเรื่อง (plot) ของ “ประวัติศาสตร์แห่งชาติ” ขึ้นมาใหม่เพื่อ ให้ “ชาติ” มีความหมายใหม่ จึงเป็นเรื่องที่นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้พยายามทำมา แต่แรก เพื่อให้เกิด “ตาข่ายแห่งความทรงจำ” ที่ครอบคลุมทั้งอดีต ปัจจุบัน และ อนาคต ครอบคลุมคนทุกชาติพันธุ์ ทุกชนชั้น ทุกห้องถิน ทุกเพศ อีกทั้งมอง ความเปลี่ยนแปลงของคนไทย สังคมไทย และวัฒนธรรมไทยอย่างสัมพันธ์เชื่อมโยงกับโลกภายนอก โดยที่ประชาชนมีบทบาทในด้านต่างๆ กว้างขวางกว่าการ เสียสละชีวิตเพื่อชาติ อาจกล่าวได้ว่านิธิ เอียวศรีวงศ์ ต้องการสร้างอัตลักษณ์ ใหม่ของ “ชาติไทย” ที่เป็นชาติของทุกคน หรือเป็น “ประชาชาติ” ซึ่งมีลักษณะ สำคัญคือ “เกิดขึ้นจากการรวมกันของคนหลากหลายกลุ่ม...ประชาชาติต้องมี

ลักษณะรวม (inclusive) กล่าวคือสามารถดึงเอาความหลากหลายทางชาติพันธุ์ วัฒนธรรม ศาสนา ความคิดทางการเมือง ฯลฯ ไว้ร่วมกันได้¹³

นิธิ เอียวศรีวงศ์ ยังเปลี่ยนอัตลักษณ์พระมหากษัตริย์ให้แตกต่างไปจากประวัติศาสตร์กระแสหลักซึ่งเน้นความเป็นมหาบุรุษหรือ “มหาราช” ที่มีพระราชกรณียกิจในการทำให้ชาติมีเอกสารและความเจริญรุ่งเรืองในด้านต่างๆ แม้ว่าในนิธิ เอียวศรีวงศ์ จะยกย่องหรือมองเห็นคุณค่าบางด้านในผลงานทั้งหลายของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ แต่ก็ได้วิพากษ์วิจารณ์ประวัติศาสตร์ “สกุลดำรงราชานุภาพ” ว่ามีลักษณะที่ไม่เหมาะสมกับคนไทยและสังคมไทยในระบบประชาธิปไตย รวมถึงในโลกยุคปัจจุบัน ที่คนไทยจะต้องฉลาดในการตัดสินใจหรือการปรับตัวบนฐานของความ “รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลง” และมีศักยภาพในการคิดอย่างซับซ้อน มิใช่หวังพึ่งผู้นำแบบมหาบุรุษหรือผู้นำแบบ “สมเด็จพระปิยมหาราช”

นิธิ เอียวศรีวงศ์ เสนอภาพใหม่ของพระมหากษัตริย์คือ ทรงเป็นมนุษย์ที่มีบทบาทและปฏิสัมพันธ์กับคนกลุ่มต่างๆ เช่น พระมหากษัตริย์ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ทรงเป็นกวีหรือปัญญาชน พ่อค้า นักการเมือง ฯลฯ พระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ทรงปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ อุดมการณ์ นโยบาย และบทบาทไปตามบริบทที่เปลี่ยนแปลง ทรงมีความสัมพันธ์กับคนทั้งหลายในพระราชอาณาจักร ทั้งในฐานะ “บุคคล” และ “สถาบัน” ซึ่งการวิเคราะห์และอธิบายบทบาทของพระมหากษัตริย์ในฐานะ “บุคคล” นี้ทำให้พระมหากษัตริย์ในงานเขียนทางประวัติศาสตร์ของนิธิ เอียวศรีวงศ์ ทรงมี “ความเป็นมนุษย์” อย่างเห็นได้ชัด เช่น ความรู้สึกของพระองค์มีผลอย่างมากต่อการตัดสินพระทัยในเรื่องต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระเจ้ากรุงธนบุรี ดังนั้น บทบาทของพระมหากษัตริย์จึงมิใช่เรื่องของพระมหากษุณฑ์คุณแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจ มีการต่อสู้และการสร้างพันธมิตรทางการเมืองเพื่อรักษาและเพิ่มพูนพระราชอำนาจตามบริบททางการเมืองของพระองค์ นอกจากนี้ พระมหากษัตริย์ในงานเขียนของนิธิ เอียวศรีวงศ์ ยังมี “วัฒนธรรมขีดเส้นให้เดิน” เหมือนกับมนุษย์ทั้งหลาย พระราชน้ำดี พระราชกรณียกิจต่างๆ หรือการกำหนดนโยบายทางการเมืองของพระมหากษัตริย์ในช่วงเวลาต่างๆ จึงเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรมภูมิหลัง และบริบททางสังคมของพระองค์

ในหนังสือการเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี นิธิ เอี่ยวศรีวงศ์ นิยาม “การเมือง” ที่เน้นความเป็นมุชย์อย่างมาก โดยกล่าวว่า

“เป็นเรื่องของกิริยาและปฏิกิริยาระหว่างสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ-สังคม กับตัวละครในประวัติศาสตร์ อันมีความทะเยอทะยานส่วนตัว, ความเสียสละ, วีรกรรม, สัญชาตญาณ, อุดมคติ, ความเห็นแก่ตัว, กิเลส, ความฉลาด และความโง่ คละเคล้าปะบันกัน แม้ในบุคคลเดียว กิริยาและปฏิกิริยาระหว่างสองสิ่งนี้คือความหมายของ ‘การเมือง’ ในที่นี่”¹⁴

นิธิ เอี่ยวศรีวงศ์ ยังวิเคราะห์ด้วยว่ารัฐไทยโบราณไม่แตกต่างจากรัฐอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในแต่ที่เป็น “รัฐนาฏกรรม” ซึ่ง “การแสดง” มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงรักษาพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ [ตามทฤษฎี “theatrical state” ของคลิฟฟอร์ด เกียร์ตซ์ (Clifford Geertz)] กล่าวคือ “รัฐคือโรงละคร มีหน้าที่แสดง...แสดงความยิ่งใหญ่ ความรุ่งเรือง บำรุงอันเปี่ยมล้นของพระราชา ความมีพลังอำนาจในการอุปถัมภ์ค้ำจุน รวมทั้งการจำลองอำนาจในจักรวาลอุกมาเป็นธุปธรรมบนพื้นโลกในขนาดที่ย่อส่วนลงมา”¹⁵

ในศตวรรษ 2520 ขณะที่อุดมการณ์กษัตริย์นิยมมีพลังสูงขึ้นมาก และประวัติศาสตร์ “สกุลดำรงราชานุภาพ” ยังคงครอบงำวิชาการและสังคมไทย นิธิ เอี่ยวศรีวงศ์ แสดงให้เห็นว่าพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาอันเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญในการดำรงรักษาหรือผลิตช้ำ “ตาข่ายแห่งความทรงจำ” ของนักวิชาการในสกุลดังกล่าว呢ได้ถูก “ชำรุด” มาแล้วในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ การเปลี่ยน “ความจริง” เกี่ยวกับสมัยราชวงศ์บ้านพลูหลวงและสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีโดยการตัดและเติมเรื่องต่างๆ เข้าไปในเนื้อหาของพระราชพงศาวدارเพื่อสถาปนาอุดมการณ์ใหม่ที่มาจากการพุทธศาสนา ทำให้การนำพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยามาใช้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ควรจะเกิดขึ้นหลังจากการวิพากษ์และประเมินคุณค่าพระราชพงศาวดารเหล่านั้นอย่างละเอียดรอบคอบ และนิธิ เอี่ยวศรีวงศ์ ยังได้เสนอบทความเรื่อง “200 ปีของการศึกษาประวัติ-

ศาสตร์ไทยและทางข้างหน้า” เพื่อวิพากษ์วิจารณ์ “สกุลสำรองราชานุภาพ” โดยตรงอีกด้วย

เนื่องจากต้องการทำลาย “ปม” ในประวัติศาสตร์สกุลสำรองราชานุภาพนิธิ เอี่ยวศรีวงศ์ จึงสร้าง “ปม” ใหม่ใน “ตาข่ายแห่งความทรงจำ” ที่ทำให้เห็นได้ว่าไม่มีใครยิ่งใหญ่จนพ้นไปจากพลังของวัฒนธรรมและบริบททางสังคม เช่น ในเรื่องการเมืองไทยสมัยพระนารายณ์ บริบทสำคัญทางการเมืองของพระนารายณ์ก็คือการเกิดขึ้นของระบบราชการที่ซับซ้อนและมีเอกภาพมากขึ้นจนทำให้ขุนนางฝ่ายปักครองมีอำนาจมากขึ้น การที่พระองค์ทรงมีความขัดแย้งกับชาวอิหร่านที่เคยเป็นพันธมิตรสำคัญทางการเมืองของพระองค์ และการเข้ามาเมินบทบาทของบาทหลวงกับกองทหารผู้รั่งเศส บริบทเหล่านี้ทำให้พระนารายณ์ทรงดำเนินนโยบายดึงเอากองทหารผู้รั่งเศสเข้ามาถ่วงดุลอำนาจของขุนนางฝ่ายปักครอง นอกจากราชนี้ นัยของงานเขียนเรื่องการเมืองไทยสมัยพระนารายณ์ยังเป็นการโต้แย้ง “ปม” สำคัญในประวัติศาสตร์แบบชาตินิยมที่ยกย่องพระนารายณ์เป็น “มหาราช” จากการที่พระองค์ทรงเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศผู้รั่งเศส ในสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 จนสามารถดึงอำนาจของผู้รั่งเศสเข้ามาถ่วงดุลอำนาจอยอลัมดา ทำให้ชาติไทยสามารถรักษาอิทธิพลได้ และสัมพันธ์ไมตรีกับผู้รั่งเศสยังทำให้พระนารายณ์ทรงนำความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ตะวันตกเข้ามาสร้างความเจริญให้แก่ประเทศชาติอีกด้วย ในเรื่องการเมืองไทยสมัยพระนารายณ์ นิธิ เอี่ยวศรีวงศ์ ทำให้เห็นว่าความสัมพันธ์กับผู้รั่งเศสในรัชกาลพระนารายณ์เป็นเรื่องของการรักษาพระราชอำนาจในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของบริบททางการเมืองและการปักครอง

“ปม” สำคัญอีกปมหนึ่งใน “ตาข่ายแห่งความทรงจำ” ชุดเดิมที่สร้างความหมายเชิงสัญลักษณ์ให้แก่ “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” กระแสหลักยังได้แก่ “ปม” เกี่ยวกับการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ซึ่งใน “ตาข่ายแห่งความทรงจำ” ชุดเดิมเน้นว่าพระบาทสมเด็จพระปกาเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชนรัฐธรรมนูญอันเป็นการสถาปัตยนาชาติให้แก่ปวงชนชาวไทย ส่วนการปฏิวัติของ “คณะราษฎร” เป็นการ “ซิงสูกก่อนห่าม” เพราะราษฎรทั่วไปยังไม่มีความพร้อมสำหรับการปักครองในระบบบ้านเมือง ดังนั้น เมื่อนำระบบบ้านเมืองมาใช้จึงทำให้สังคมไทยประสบกับปัญหาต่างๆ และเปลี่ยนแปลง

ไปในทางที่หลวง อีกทั้งยังเกิดการปฏิวัติหรือการรัฐประหารปอยครั้ง ซึ่ง “ปม” ดังกล่าวข้างต้นนี้มีส่วนสำคัญต่อการสร้างความหมายของ “ระบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข” ที่ทำให้พระมหากษัตริย์ทรงมีความชอบธรรมในการใช้ “พระราชอำนาจ” ในระบบการเมืองไทย อีกทั้งยังทำให้คนไทยจำนวนมากรสามารถยอมรับการปฏิวัติหรือการรัฐประหาร ตลอดจนมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยม โดยที่ “ตาข่ายแห่งความทรงจำเดิม” ยังมี “ปม” ที่เห็นว่าประชาชนยัง “โง่ จน เจ็บ” หรือขาดความรู้ความสามารถในทางสร้างสรรค์ ไม่อาจคิดอย่างเป็นเหตุเป็นผล ไม่พร้อมที่จะปกครองตนเอง และトラบจนถึงปัจจุบันก็ยังมีคนไทยจำนวนมากที่ยังคงเห็นว่าสังคมไทยยังไม่สมควรจะมีการปกครองแบบประชาธิปไตย แต่ควรจะใช้ระบบการปกครองที่สอดคล้องกับสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย เช่น มอบอำนาจเด็ดขาดให้แก่ “คนดี” เพื่อให้คนดีได้ปกครองบ้านเมือง¹⁶

นิธิ เอี่ยศรีวงศ์ พยายามเปลี่ยน “ปม” ใน “ตาข่ายแห่งความทรงจำ” ที่เน้นบทบาทของพระมหากษัตริย์ในการพระราชทานประชาธิปไตยและเน้นความไม่พร้อมของประชาชน ด้วยการเขียนประวัติศาสตร์เรื่อง “รัฐสมบูรณ์ญาสิทธิราชย์ไทย” เพื่อแสดงว่าพระบาทสมเด็จพระปกาลเจ้าอยู่หัวมีได้ “ทรงล้มเหลวที่จะนำประชาธิปไตยมาสู่ประเทศไทยอย่างราบรื่น แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงประสบความล้มเหลวที่จะปฏิรูประบบสมบูรณ์ญาสิทธิราชย์โดยราบรื่นต่างหาก”¹⁷ นอกจากนี้ นิธิ เอี่ยศรีวงศ์ ยังเขียนบทความจำจำนวนมากที่วิเคราะห์และอธิบายความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในด้านต่างๆ เพื่อทำให้คนไทยเห็นว่าควรแก้ปัญหาและพัฒนาประเทศด้วยการกระทำทุกวิถีทางเพื่อให้ประชาชนทุกกลุ่มในสังคมไทยได้มีอำนาจต่อรองมากขึ้น และทำให้สังคมไทยมีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรของส่วนรวมและไม่เสียเบรียบชนชั้นกลางและชนชั้นนำดังในอดีตที่ผ่านมา

จำเป็นต้องกล่าวด้วยว่า การเน้นบทบาทของพระมหากษัตริย์ในการพระราชทานประชาธิปไตยเป็นส่วนหนึ่งของการเขียนประวัติศาสตร์ที่ทำให้อุดมการณ์ราชชาตินิยมมีพลังสูงในสังคมไทย แต่ลำพังการเขียนประวัติศาสตร์ที่เน้นบทบาทของพระมหากษัตริย์ในการรักษาเอกสารของชาติ ย่อมเสียดินแดน

ส่วนน้อยเพื่อรักษาส่วนใหญ่เอาไว้ และสำรองการสร้างอาณาคิรภัยใน¹⁸ นั้นไม่เพียงพอที่จะทำให้อุดมการณ์ราชชาตินิยมมีอิทธิพลสูงอยู่นานหลายทศวรรษ เพราะแท้ที่จริงแล้วพลังของอุดมการณ์ “ราชชาตินิยม” นี้มาจากการหมายของ “ความเป็นไทย” หลักหลาด้านที่ประกอบกันขึ้นเป็นวัฒนธรรมแห่งชาติ เช่น การปกครองแบบไทย (ฟ่อปกครองลูก) ภาษาประจำชาติ (ภาษาไทย) พุทธศาสนาแบบไทย (นิกายเถรวาท รวมทั้งแนวคิดเรื่องทศพิธราชธรรมและจักรวรรดิวัตรของพระมหากษัตริย์) ศิลปะไทย (สถาปัตยกรรม ประดิษฐกรรม โขน ละคร ฯลฯ) มารยาทไทย พิธีกรรมไทย พระราชพิธีไทย ฯลฯ บทบาทของหล่ายฝ่ายในการปลูกฝังให้คนทั้งหล่ายยอมรับ “ความเป็นไทย” ในมิติต่างๆ เหล่านี้ ส่งผลให้คนไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งชนชั้นกลางเชื่อว่าความสัมพันธ์ทางสังคมที่แบ่งคนออกเป็นลำดับชั้นและโครงสร้างรัฐแบบรวมศูนย์อำนาจเป็นเรื่องที่ถูกต้องดีงาม พร้อมกันนั้นก็มีความเชื่อมั่นว่าการ “พึงพระบารมี” หรือ “พึงพระบรมโพธิสมภาร” ของพระมหากษัตริย์จะเป็นผลดีต่อชีวิตคนไทยและสังคมไทย

ท่ามกลางอิทธิพลของ “ความเป็นไทย” ดังกล่าวข้างต้น ผลงานทางประวัติศาสตร์ของนิธิ เอียวศรีวงศ์ มีความสำคัญอย่างมากในการสร้างความเข้าใจ ความหมายระดับลึกและโครงสร้างอำนาจใน “วัฒนธรรมไทย” เพื่อเปลี่ยน “ปม” สำคัญในตาข่ายแห่งความทรงจำ ซึ่งจะทำให้วัฒนธรรมของประชาชนทุกกลุ่มทุกชาติพันธุ์มีความสำคัญในสังคมไทยทัดเทียมกันมากขึ้น และประชาชนเกิดความสำนึกร่วมกันในศักยภาพของตนเองมากขึ้น หวัง “พึงพระบารมี” ของพระมหากษัตริย์ หรือพึงผู้นำแห่งชาติน้อยลง มีอำนาจตัดสินใจและอำนาจต่อรองเป็นของตนเอง ในระบบเสรีประชาธิปไตย รวมถึงสามารถกำหนดชีวิตของตนเองและทิศทางของสังคมไทยได้มากขึ้น

นอกจากนี้ งานเขียนทางประวัติศาสตร์ของนิธิ เอียวศรีวงศ์ ยังเปลี่ยน “ปม” เกี่ยวกับผู้หญิงในประวัติศาสตร์ เช่น บทความ “จากรัฐชายขอบถึงมนต์คล เทศากิบาล ความเสื่อม落魄ของกลุ่มอำนาจเดิมที่ภูเก็ต” เสนอภาพ “ผู้หญิง” ที่มีบทบาทสำคัญในห้องถิน คือท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรที่ต่อสู้เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของกลุ่มเครือญาติท่ามกลางบริบททางเศรษฐกิจและการเมืองที่ส่งผลทำให้อำนาจห้องถินเสื่อม落魄 ซึ่งก็ต้องถือว่าเป็น “บรรพชนของ

ชาติ” เช่นเดียวกัน โดยการที่ “ผู้หญิง” ที่เป็นผู้นำกลุ่มเครือญาติในแกะภูเก็ตนี้ นิธิ เอียวศรีวงศ์ เห็นว่าสมควรที่จะมีอนุสาวรีย์ แต่ก็ควรเป็นอนุสาวรีย์ในความหมายที่แตกต่างจากเดิม ดังที่กล่าวว่า “ภาพของวีรศตรีที่ถือดาบกวัดแก่วงต่อ ข้าศึกอาจปลูกเร้าความสำนึกชาตินิยมของคนปัจจุบันได้ดี แต่อนุสาวรีย์ที่แท้จริง น่าจะเป็นความสามารถในการจัดตั้ง ความสุขมั่นคงภูมิภาค สถานภาพอันสูงส่ง ทางสังคมและการเมือง ความเสียสละที่ให้แก่กันลุ่ม (อันไม่จำเป็นต้องหมายถึง ชาติ) และความเฉลียวฉลาดในการใช้สถานภาพอันสูงนั้นเพื่อบรรลุเป้าหมาย ของกลุ่ม เช่นเดียวกับผู้นำที่สามารถไม่ว่าหญิงหรือชาย...”¹⁹

การตอกย้ำภัยใต้การครอบงำของอุดมการณ์ชาตินิยมหรือความรักใน “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” ตามความหมายเดิม ได้ทำให้เกิด “pm” สำคัญ อิกปมหนึ่งใน “ตَاخَاຍແໜ່ງຄວາມທຮງຈຳ” กระแສหลักคือ ความสำนึกถึงภัยที่มา จาก “ศัตรูของชาติ” ซึ่งเรียกร้องให้คนไทยมีคุณธรรมต่างๆ อันได้แก่ความสามัคคีและความเสียสละ นิธิ เอียวศรีวงศ์ เห็นว่าการสร้าง “ศัตรูของชาติ” ที่เรียกร้องให้ประชาชนต้องสามัคคีและเสียสละเพื่อความมั่นคงของชาติ เช่นนี้ เอื้อต่อการผูกขาดอำนาจและการใช้อำนาจในการจัดการทรัพยากรที่สูงองผลประโยชน์ของชนชั้นนำและพันธมิตรของชนชั้นนำ ในขณะที่ประชาชนหรือชาวบ้านต้องตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบตลอดมา นิธิ เอียวศรีวงศ์ จึงเขียนประวัติศาสตร์เพื่อทำลาย “pm” เกี่ยวกับ “ศัตรูของชาติ” ด้วย²⁰

เนื่องจาก “pm” ถูกมองว่าเป็นศัตรูสำคัญของชาติไทย จึงนับเป็น “pm” หนึ่งใน “ตَاخَاຍແໜ່ງຄວາມທຮງຈຳ” ที่จำเป็นต้องทำลาย ใน การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี นิธิ เอียวศรีวงศ์ แสดงให้เห็นว่าการสลายตัวของราชอาณาจักรอยุธยาไม่ได้เกิดจากการโจมตีของpm (ตามมุมมองแบบชาตินิยม) แต่ เน้นว่าเป็น “การสลายตัวของระบบบ้องกันตนเอง” ที่เกิดขึ้นจากปัจจัยการเมืองภายในก่อนหน้า พ.ศ. 2310 เป็นเวลานาน เพราะว่าพระมหาภัตtriy ในสมัยอยุธยาตอนปลายทรงมุ่งดำเนินนโยบายควบคุมอำนาจของชนชั้นนำมิให้เป็นอันตรายต่อพระราชอำนาจ จึงทรงลิดรอนอำนาจของขุนนางและเจ้าเมืองทั้งหลายด้วยวิธีการต่างๆ จนทำให้ขุนนางและเจ้าเมืองเหล่านี้สูญเสียฐานกำลังคนที่เข้มแข็ง ซึ่งส่งผลให้ระบบการป้องกันตนของศัตรูภายนอกอ่อนแอลง และแม้ นิธิ เอียวศรีวงศ์ จะวิเคราะห์ว่าpm มีเจตนาทำลายลั่นราชอาณาจักรอยุธยาด้วย

เช่นกัน แต่ก็ได้อธิบายไว้ด้วยว่าเจตนาดังกล่าวเกิดจากปัจจัยทางการเมืองภายในของพม่าเอง รวมทั้งความจำเป็นในการทำลายราชอาณาจักรอยุธยาเพื่อป้องกันมิให้ชาวมอญอพยพหลบหนีออกจากพื้นที่พระบรมโพธิสมภารอีกต่อไป “จะนั้นการทำลายศูนย์กลางอันศักดิ์สิทธิ์ของไทยนี้จึงเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายทางการเมืองของพม่า มิใช่เป็นความโหดร้ายทารุณของกองทัพโจรสลัดที่เข้าใจกันมา”²¹

ใน “ตาข่ายแห่งความทรงจำ” กระแสหลัก ยังมี “pm” ในด้านชนชาติ เชื้อชาติ หรือชาติพันธุ์อื่นๆ ซึ่งแม้ว่าจะมีการสร้างความทรงจำมาตั้งแต่สมัยสมบูรณามญาสิทธิราชย์ว่า “เมืองไทย” หรือ “ชาติไทย” นี้มีคนหลายชนชาติ อีกทั้งศิลปะและวัฒนธรรมไทยก็เกิดจาก “ความฉลาดในการประสานประโยชน์” แต่ใน “ตาข่ายแห่งความทรงจำ” ที่ได้รับการสร้างขึ้นในสมัยสมบูรณามญาสิทธิราชย์ คนในชนชาติต่างๆ ก็ยังขาดความเสมอภาคกัน โดยที่ชนชาติไทยซึ่งมี “ความเป็นไทย” ที่ศิวไลซ์กว่าอยู่มีสถานะสูงกว่าชนชาติอื่นๆ โดยที่ “เมืองไทย” มี “ชนชาติไทย” เป็นใหญ่และพระมหากษัตริย์แห่งชนชาติไทยทรงปกครองชนชาติอื่นๆ ในประเทศสยามด้วยคุณธรรม “ความปราศจากวิหิงสา” (ปราศจากความเปียดเบียน) และ “ความฉลาดในการประสานประโยชน์” ทำให้ทุกชนชาติได้อยู่เย็นเป็นสุขและได้รับผลดีจากการเจริญก้าวหน้าของชาติ คนทุกชนชาติ จึงควรมีความกตัญญูกตเวทีต่อ “ชาติไทย” และพระมหากษัตริย์ไทย²²

ในช่วงหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 มีการเน้นคติ “เชื้อชาตินิยม” (racism) ที่ถือว่าชาติไทยเป็นชาติของ “ชนชาติไทย” หรือ “เชื้อชาติไทย” หรือ “ชาติพันธุ์ไทย” ส่งผลให้คนเชื้อชาติอื่นๆ ในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “คนจีน” “คนมลายูมุสลิม” และ “คนลาว” (ในภาคเหนือและภาคอีสาน) กลายเป็น “คนอื่น” (the other) จนกว่าจะ “กลายเป็นไทย” หรือยอมรับวัฒนธรรมแห่งชาติของไทย ซึ่งนิธิ เอียวศรีวงศ์ เห็นว่า “ตาข่ายแห่งความทรงจำ” ภายใต้อุดมการณ์ชาตินิยมแบบที่เน้นความสำคัญของเชื้อชาติไทยหรือชาติพันธุ์ไทยดังกล่าวนี้ เป็นรากฐานของวัฒนธรรมทางความคิดและวัฒนธรรมทางการเมืองที่ทำให้เกิดความไม่เสมอภาคและความไม่เปรียบเทียบอย่างสูงในสังคมไทย นอกจากนี้ ยังทำให้สังคมไทยรับรู้ว่าศิลปวัฒนธรรมของคนชาติพันธุ์ต่างๆ เช่น “คนจีน” “คนมลายูมุสลิม” และ “คนลาว” ตลอดจนคนบันพันธ์สูง เช่น กะเหรี่ยง มัง

อาช่า ฯลฯ ยังขาดความศิริโภร์ ชาติพันธุ์ทั้งหลายเหล่านี้จึงได้รับการดูถูกดูหมิ่น ดังนั้น เมื่อวิถีชีวิตในระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ทำให้คนชาติพันธุ์เหล่านี้จำเป็นต้อง สัมพันธ์กับ “คนไทย” เพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ คนหลายชาติพันธุ์จึงต้องพยายาม เปลี่ยนแปลงศิลปวัฒนธรรมหรืออัตลักษณ์ของตนเองให้มี “ความเป็นไทย” มา กขึ้น แทนที่จะสามารถรักษาอัตลักษณ์เดิมเพื่อใช้เป็นฐานในการปรับตัว พร้อม กับปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมของตนเองไปตามสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและ สังคมด้วยการตัดสินใจหรือการเลือกของตนเอง โดยมีความเชื่อมั่นและความ ภาคภูมิใจในความเป็นตัวของตัวเอง หรือสามารถดำเนินชีวิตในวัฒนธรรมรวม ทั้งภูมิปัญญาของตนเองได้อย่างมีเกียรติและมีศักดิ์ศรี สมกับที่เกิดมาเป็นมนุษย์ เหมือนกับคนทั้งหลาย²³

นิธิ เอี่ยวศรีวงศ์ ได้พยายามรื้อถอนและเปลี่ยน “pm” เรื่องชนชาติ เชื้อ- ชาติ หรือชาติพันธุ์ ด้วยการสร้างความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นว่าใน อดีตที่ผ่านมาหลายร้อยปี คนหลายชาติพันธุ์ เช่น จีน ลาว มอญ เขมร PROTUGES แขกอินเดีย 猛烈 ฯลฯ ต่างก็มีบทบาทสำคัญในรัฐและสังคมไทย รวมถึงใน ท้องถิ่นต่างๆ และเน้นย้ำว่ารัฐไทยในอดีตสนับสนุนให้คนนานาชาติเข้ามาค้าขาย และตั้งถิ่นฐาน เพราะการที่มีคนหลายชาติหลายภาษา (ซึ่งในยุคโบราณเรียกว่า “คนสิบสองภาษา”) เข้ามาเพื่อพระบรมโพธิสมการของพระมหาภัตtriy ไทยนับ เป็นเกียรติยศและเป็นบ่อเกิดแห่งความเจริญรุ่งเรือง นอกจากนี้ นิธิ เอี่ยวศรีวงศ์ ยังต้องการทำให้คนทั้งหลายในสังคมไทยเห็นว่าไม่ควรมีการจัดลำดับความสูงต่ำ ทางวัฒนธรรม และควรตระหนักร่วมกันว่าความหลากหลายทางวัฒนธรรมเป็น “ความมั่งคั่ง” ของสังคมไทย²⁴

สำหรับ “pm” ชาวจีนในเมืองไทยนั้น จากความสำนึกรักความเป็นจีน แต่จีวิชของตนเองและการให้ความสำคัญแก่ความเสมอภาคของคนทุกชาติพันธุ์ ทำให้นิธิ เอี่ยวศรีวงศ์ เสนอภาพ “ชาวจีน” หรือ “คนจีน” หรือ “เจ๊ก” ที่แตกต่างอย่างมากจากชาวจีนใน “ต่าข่ายแห่งความทรงจำ” กระแสงหลัก นับเป็นการ เปลี่ยนอัตลักษณ์จีนอย่างมีนัยสำคัญ เพราะจีนเคยมีอัตลักษณ์เป็น “ยิวแห่ง บูรพาทิศ” มาก่อน เมื่อคนจีนถูกเรียกว่า “เจ๊ก” ก็มีนัยของการดูถูกเหยียดหยาม นิธิ เอี่ยวศรีวงศ์ จึงเขียนประวัติศาสตร์ที่เสนอภาพใหม่ของชาวจีน เช่น ศรีราม-

เทพนคร รวมความเรียงว่าด้วยประวัติศาสตร์อยุธยาตอนต้น กล่าวว่า “ในสยาม มีชาวจีนตั้งพำนักอยู่จำนวนมาก...”²⁵ และ

“ชาวจีนและพ่อค้าจีนเหล่านี้นำประโยชน์อย่างยิ่งให้กับทางการค้ามาแก่อยุธยา สินค้าจำนวนมากที่นำมาจากจีน...ทำให้อยุธยาเป็นศูนย์กลางสำคัญชุดหนึ่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีปในการกระจายสินค้าเหล่านั้น...

...ชาวจีนที่มีภูมิลำเนาอยู่ในอยุธยาได้นำเอาความรู้ในการต่อและเดินสำเภาจีนมาให้เป็นประโยชน์ต่อพัฒนาวิชัยของชาวพื้นเมือง อิทธิพลของจีนในการเดินสำเภาของอยุธยาจะเห็นได้จากเชือตัวแห่งของพนักงานเรือหลวงที่ใช้ชื่อจีโนยู่สีบมา...ชาวจีนเหล่านี้อาจเป็นจีนใหม่หรือจีนที่เกิดในเมืองไทยก็ได้เนื่องจากข้าวของเครื่องใช้ของชาวเรือที่ติดอยู่ในสำเภาที่ล่มที่สัตหีบในประมาณสมัยนี้ มีเครื่องใช้บางอย่างที่นิยมในหมู่ชาวไทยอยู่ด้วย เช่น หมากและเต้าปูนสำหรับกินหมาก เป็นต้น จึงเข้าใจว่าชาวเรือหรือนายเรือเป็นจีนที่คุ้นกับวัฒนธรรมไทยมาก จนถูกกลืนเป็นไทยไปพอสมควรเหมือนกัน”²⁶

จะเห็นได้ว่า นิธิ เอี่ยวศรีวงศ์ กล่าวถึงคนจีนในสมัยอยุธยาตอนต้นในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย กระแสความคิดเรื่องคนจีนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยนี้ปรากฏในวรรณกรรมและกิจกรรมทางวัฒนธรรมอื่นๆ ของชนชั้นกลางเชือสายจีนในช่วงเวลาใกล้เคียงกับงานเขียนทางประวัติศาสตร์ของนิธิ เอี่ยวศรีวงศ์ เช่น นวนิยายเรื่องซอยเกี้ยน กล่าวถึงบทบาทของชาวจีนในฐานะที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีส่วนร่วมสร้างสรรค์สังคมไทย มีความรักความผูกพันกับสังคมไทย และมีความภาคภูมิใจที่เป็นส่วนหนึ่งของพัฒนาการชุมชนในสังคมไทย²⁷ นับเป็นภาพใหม่ของ “คนจีน” ที่ได้รับการสร้างขึ้นเพื่อตอบโต้ความทรงจำเดิมซึ่งคนจีนเคยถูกมองว่าเป็น “คนอื่น” (the other) เพราะมีความเห็นแก่ตัวและเอารัดเอาเบรียบคนไทย

อย่างไรก็ตาม งานเขียนของนิธิ เอียวศรีวงศ์ ไม่ได้เสนอภาพ “คนจีนเสื่อผืนหมอนใบได้พระบรมโพธิสมภาร” ซึ่งเป็นอุดมการณ์ใหม่ที่ได้รับการสร้างขึ้น และมีอิทธิพลในหมู่ชนชั้นกลางไทยเชือสายจีนตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา²⁸ แม้แต่ในผลงานที่เขียนขึ้นในช่วงเวลาแห่งการเฉลิมฉลอง 200 ปี กรุงรัตนโกสินทร์ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ก็มิได้เสนอภาพคนจีนตามอุดมการณ์ดังกล่าวนี้ กลับเน้นบทบาทของคนจีนและการสร้างฐานะทางเศรษฐกิจที่เกิดจากวัฒนธรรมและบริบทของชาวจีนเอง เช่น วิเคราะห์ว่า “ชาวจีนมีคติธรรมในชีวิตที่แตกต่างจากชาวไทย การทำงานหนัก อดทน และอดทนต่อการทำงาน ถูกถือว่าเป็นเครื่องมืออย่างดีของการถีบตัวเองและวงศ์ตระกูลให้พ้นจากฐานะของคนธรรมดาไปสู่ความเป็นชนชั้นนำ การแสวงหาทรัพย์สมบัติด้วยการทำงานหนักจึงถือว่าเป็นสิ่งที่มีเกียรติยศ ไม่น่าอับอายแต่อย่างใด”²⁹

นอกจากจะแสดงให้เห็นว่าคนจีนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยและประสบความสำเร็จได้ก็ เพราะวัฒนธรรมของคนจีนเองแล้ว ในงานวิจัยเรื่อง “วัฒนธรรมgradeumพิกับวรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์” นิธิ เอียวศรีวงศ์ ยังเน้นด้วยว่าคนจีนเป็น “ปัจจัยสำคัญของความเปลี่ยนแปลง” ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น เช่น ทำให้เศรษฐกิจแบบตลาดขยายตัว เกิดสังคมที่มีความเสมอภาคมากขึ้น และทำให้วัฒนธรรมแบบ “ศักดินา” เปลี่ยนมาสู่ “วัฒนธรรมgradeumพี” ที่มีลักษณะมนุษยนิยม เหตุผลนิยม และสันนิยม³⁰

การสร้างความหมายใหม่แก่ “คนจีน” ปรากฏอย่างเด่นชัดยิ่งขึ้นในการเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี นิธิ เอียวศรีวงศ์ วิเคราะห์ว่าพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงมีภูมิหลังเป็นพ่อค้าเกวียนชาวจีนแต่живซึ่งเป็นกลุ่มชาวจีนที่หนีความยากจนขันแคร้นจากเมืองจีนและเพิงอพยพมายังราชอาณาจักรอยุธยาได้ไม่นานนัก ต่างจากชาวจีนรุ่นก่อนๆ ที่เป็นจีนออกเกี่ยน แล้วแสดงให้เห็นอย่างละเอียดว่าพระองค์ทรงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการทำให้ราชอาณาจักรอยุธยาได้รับการฟื้นฟูจนกล้ายเป็นราชอาณาจักรรัตนโกสินทร์ที่มีอำนาจยิ่งกว่าเดิม นิธิ เอียวศรีวงศ์ เน้นบทบาทสำคัญของพระเจ้ากรุงธนบุรีในเรื่องนี้ด้วยการวิเคราะห์ให้เห็นว่า ราชอาณาจักรอยุธยาตอกยูในสภาวะสู่มีเสียงต่อการแตกแยกเป็นแคว้นเล็กแคว้นน้อยมาตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2310 แล้ว กล่าวคือ “การสถาปนาตัวของราชอาณาจักร

อยุธยา...เป็นกระบวนการที่ได้กินเวลา漫漫หลายศตวรรษก่อนการเสียกรุง” และหลังจากเสียกรุงแล้วก็ได้ถูกกองทัพพม่าเผาทำลายทุกสิ่งที่ล้วนแต่เป็น “ขวัญ” ของเมืองลงไปจนหมดสิ้น³¹ ทำมาлагаสถานการณ์อันวิกฤตในเวลานั้น “ทางเลือก” ของ “ชาญร่างเล็ก” ชาวจีนแต่จัวคนหนึ่ง ได้ทำให้ “ราชอาณาจักรอยุธยา” กลับมาเป็นราชอาณาจักรขนาดใหญ่ที่มีเมืองพระนครราชธานีเครื่องราชบรรณาการมากยิ่งกว่าในยุคใดๆ ที่ผ่านมา “ที่รัฐบาลของราชอาณาจักรอยุธยาในสมัยปลายอยุธยาไม่เคยสามารถทำได้ คือมีอำนาจที่ค่อนข้างเด็ดขาดอยู่ในกัมพูชาเกือบทั้งศตวรรษอย่างต่อเนื่องกัน มีอำนาจในหัวเมืองล้านนาซึ่งไม่เคยเป็นของอยุธยามากกว่าศตวรรษแล้ว มีอำนาจในหลวงพระบาง เวียงจันท์ และจำปาศักดิ์ ซึ่งเป็นดินแดนที่กรุงศรีอยุธยาไม่เคยสถาปนาอำนาจที่แท้จริงของตนขึ้น”³² และถึงแม้ว่า “ตลอดรัชสมัยของพระเจ้ากรุงธนบุรีก็มิได้แก้ปัญหาที่แท้จริงของการสลายตัวของราชอาณาจักรอยุธยา” แต่ “การเมืองแบบชุมชนมุ่งของพระเจ้ากรุงธนบุรี...ได้สร้างความสำเร็จอย่างน่าตื่นตาตื่นใจในประวัติศาสตร์” ที่เป็น “มรดกตกทอด” มาสู่ราชวงศ์จักรี เช่น ครอบครองของราชอาณาจักร คือ “แผ่นดินเดียวกัน” และ “ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์และข้าทูละของฯ กับประชาชน” ที่มีความใกล้ชิด เป็นต้น³³

การนิยาม “คนจีน” หรือ “เจ๊ก” ในสังคมไทยใหม่ เช่นนี้เกิดขึ้นพร้อมกับการเน้นให้คนไทยยอมรับว่า “สังคมที่มีพลังคือสังคมที่ปล่อยให้มีความหลากหลายในวัฒนธรรม ความแตกต่างของวิธีคิด และค่านิยม และรสนิยมของ ‘เจ๊ก’ คือความมั่งคั่งในทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของสังคมไทย เมื่อคนความแตกต่างที่เราพบได้ในหมู่ชาวเช้า ชาวมองฯ ชาวภูวนฯ ฯลฯ”³⁴

อย่างไรก็ตาม แม้ว่า尼希 อีเยวศรีวงศ์ จะสำนึกในความเป็น “จีน” หรือ “เจ๊ก” ของตนเองอย่างลึกซึ้ง แต่ในฐานะนักประวัติศาสตร์ที่เคราะห์ “สักจะ” ก็ได้เสนอภาพของ “จีน” หรือ “เจ๊ก” ในแง่ลบด้วย อีกทั้งยังกล่าวด้วยว่าชนชั้นสูงไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ “ตื้นเต้น” และรับเอา “ศิลปวัฒนธรรมชั้นต่ำ” ของคนจีนอยพหela ที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของศิลปวัฒนธรรมของชนชั้นสูง ดังความว่า

“ชาวจีนเหล่านี้มีโอกาสให้แบบอย่างและแรงบันดาลใจแก่ชนชั้นสูงได้มาก ในขณะเดียวกันหากชาวจีนอยพหela ในประเทศไทย

จะมี ‘พิษ’ สิ่งใดอยู่บ้าง ดังเช่นความมุ่งหมายในทรัพย์คุณควรอย่างมากจนเกินขีดความพอตี การละเลยต่อคุณค่าทางสังคม ฯลฯ ก็เป็นสิ่งที่ชาวจีนสามารถ ‘ชายพิษ’ นั้นให้แก่ชนชั้นสูงไทยได้มาก ในส่วนวัฒนธรรมจีน เนื่องจากชาวจีโนพยพไม่ได้นำเอารัตนธรรมจีนชั้นสูงเข้ามาด้วย อย่างมากที่ชาวจีนเหล่านี้จะสามารถให้แก่ชนชั้นสูงได้ ก็เป็นเพียงผู้เมืองเชียง ช่างบุน การก่อสร้างแบบจีน และนานาเรียนอิงพงศาวดาร (ซึ่งชาวจีนชั้นสูงเหยียดว่าเป็นงานวรรณกรรมชั้นต่ำ) ศิลปวัฒนธรรมชั้นต่ำเหล่านี้เป็นที่ตื่นเต้นของชนชั้นสูงไทยในต้นรัตนโกสินทร์อย่างมาก...”³⁵

“ไม่เพียงแต่จะกล่าวถึงการรับอิทธิพลจาก “ศิลปวัฒนธรรมชั้นต่ำ” ของคนจีโนพยพเท่านั้น นิธิ เอียวศรีวงศ์ ยังระบุด้วยว่าชนชั้นนำได้ผลประโยชน์จากการอพยพเข้ามาของชาวจีน แต่ประชาชนไทยทั่วไปเป็นฝ่ายเสียเปรียบ กล่าวคือ “อภิสิทธิ์ต่างๆ ที่ชาวจีนได้จากรัฐบาลนั้น เป็นอภิสิทธิ์ที่ทำให้ชาวจีนได้โอกาสทางเศรษฐกิจเหนือประชาชนไทยทั่วไป แต่ก็มิได้เป็นอภิสิทธิ์ที่ได้มามาเปล่า หากต้องแลกด้วยการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างมากแก่ชนชั้นนำซึ่งไม่ต้องทำงานหนัก ไม่ต้องอดทนต่อความยากลำบาก และไม่ต้องเสียลงในทางธุรกิจ การอพยพเข้ามาของชาวจีนจึงก่อให้เกิดประโยชน์อย่างมากแก่ชนชั้นนำ”³⁶

นอกจากนี้ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ยังวิเคราะห์ความรู้สึก “ชิงชัง” ของ “ชาวไทยสามัญชน” ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ที่มีต่อคนจีนไว้ด้วย ดังความว่า

“ชาวจีโนพยพจึงกล้ายเป็นผู้มีทรัพย์ในรูปเงินตราในสังคมที่คนส่วนใหญ่ไม่มี ทั้งยังมองเห็นการแสวงหาทรัพย์เป็นเป้าหมายสำคัญในชีวิต ในขณะที่ชาวไทยสามัญชนวางแผนเป้าหมายชีวิตไว้กับสิ่งอื่นๆ อีกมาก ซึ่งเชื่อกันว่ามีคุณค่ายิ่งกว่าทรัพย์ เช่น ความมีหน้ามีตา บุญ หรือการยอมรับของสังคม เมื่อเศรษฐกิจแบบเงินตราขยายตัวขึ้นในบางท้องที่ บีบคั้นชาวไทยซึ่งยังมีพื้นฐานการผลิตอยู่ในเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเอง ก่อให้เกิดความรู้สึกชิงชังต่อชาวจีโนพยพนี้ได้เป็นครั้งคราว อันเป็นความรู้สึกที่ผสม

บันเปลกันระหว่างความอิจฉา ความดูถูก และความชุนงงต่อชีวิต
ที่ยากเข็ญขึ้นของตนเอง ความรู้สึกเช่นนี้เห็นได้ดีในครั้งที่เกิดจีน
ตัวเหี้ยขึ้นที่ฉะเชิงเทรา อันเป็นเขตที่เศรษฐกิจแบบเงินตราการะ-
ทบอย่างแรงเนื่องจากอุดสาหกรรมอ้อยในเขตนี้ เมื่อกำลังของ
บ้านเมืองเริ่มปรับจีนตัวเหี้ยที่นี่ ราชภูมิไทยที่ต้องหลบหนีการ
ชาจลก์ออกมารากป่า พบร่องที่ได้ก่อให้เสียมากมาย ไม่ว่าจะเป็น
จีนตัวเหี้ยหรือไม่... ”³⁷

งานเขียนทางประวัติศาสตร์ของนิธิ เอียวศรีวงศ์ จึงสร้างความเข้าใจต่อ
คนจีนในสังคมไทยว่าเป็นกลุ่มคนที่มีความสำคัญต่อชนชั้นนำทั้งในทางเศรษฐกิจ
และวัฒนธรรม ขณะเดียวกันก็สร้างความรู้สึกเห็นอกเห็นใจต่อชาวจีโนยู่ไม่น้อย
 เพราะนอกจากจะกล่าวถึงภัยหลังทางเศรษฐกิจ-สังคมและบริบทของชีวิตอันเป็น
ปัจจัยที่ทำให้ชาวจีนมีวัฒนธรรมและระบบคุณค่าแตกต่างจากชาวไทยสามัญชน
รวมถึงการมีพฤติกรรมที่เป็นผลมาจากการ “ความมุ่งหมายในทรัพย์สุกุลการอย่าง
มากจนเกินขีดความพอดี...ละเลยต่อคุณค่าทางสังคม” ซึ่งทำให้ชาวไทยสามัญ-
ชนรู้สึก “ชิงชั้ง...เป็นครั้งคราว” บางครั้งก็ถึงขั้นที่ “พบร่องที่ได้ก่อให้เสียมากมาย”
โดยกล่าวว่า ลักษณะดังกล่าว乃ของ “คนจีน” เป็นลักษณะที่ “เหมือนคนที่ถูก
ถอน rak ton kon จากประชาคมของตนเองทั่วไป”³⁸

“ปม” เกี่ยวกับประชาชน วัฒนธรรมประชาชน และวัฒนธรรมแห่งชาติ

สำหรับ “ปม” เกี่ยวกับประชาชน วัฒนธรรมประชาชน และวัฒนธรรม
แห่งชาติ นิธิ เอียวศรีวงศ์ เป็นปัญญาชนคนหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญร่วมกับนัก-
วิชาการคนอื่นๆ เช่น เสน่ห์ จำrik ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ฯลฯ ใน การเปลี่ยน
อัตลักษณ์ชาวบ้าน โดยทำให้ “ปม” เดิมใน “ตาข่ายแห่งความทรงจำ” ที่ว่า
ชาวบ้าน “โง จน เจ็บ” เปลี่ยนไปเป็นชาวบ้านที่มีภูมิปัญญาและมีวัฒนธรรมที่
ตอบสนองความจำเป็นต่างๆ ในวิถีชีวิตของตนเองและของชุมชนได้อย่างมีประ-
สิทธิภาพ เช่น ในเรื่อง “แห่นางแมกับวิกฤตในวัฒนธรรมชาวนา” นิธิ เอียว-

ศรีวงศ์ ทำให้ “พิธีกรรมแห่งนางแมว” ซึ่งคนชั้นกลางมักมองว่าเป็นความโง่เมgang ของชาวบ้าน กลายเป็นพิธีกรรมที่มีภูมิปัญญาอันลุ่มลึกอยู่เบื้องหลัง เป็นการเปลี่ยนภาพชาวบ้านให้เป็นมนุษย์เท่ากันกับคนอื่นๆ คือมีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตและการแก้ไขปัญหาอันร้ายแรงของชุมชนได้อย่างชาญฉลาด จนสามารถผ่านพ้นวิกฤตฟันแสลงซึ่งเป็นวิกฤตที่สำคัญที่สุดในชีวิตของชาวนาไปได้อย่างราบรื่น³⁹

แม้แต่การเขียนประวัติศาสตร์พุทธศาสนา เช่น เรื่อง “อนาคตขององค์กรสงฆ์”⁴⁰ และ “พุทธกับไ释ย”⁴¹ ก็มีส่วนในการเปลี่ยนอัตลักษณ์ของชาวบ้าน เพราะนิธิ เอียวศรีวงศ์ วิพากษ์บทบาทของรัฐในการกำกับควบคุมพุทธศาสนา จึงกระตุ้นพุทธศาสนาแบบทางการขาดมิติด้านอารมณ์และสัญเสียงพลังในการตอบสนองปัญหาใหม่ๆ ในชีวิตของผู้คน ขณะที่ไ释ยศาสตร์กูกรัฐไทยปฏิเสธโดยแยกขาดออกจากพุทธศาสนา กลายเป็นไ释ยศาสตร์ที่ปราศจากมิติทางศีลธรรม ต่างจากสังคมไทยในอดีตที่ไ释ยศาสตร์ไม่ได้เป็นเพียงเทคโนโลยีในการแก้ปัญหาแบบไร้ศีลธรรม เนื่องจาก “พุทธ” กับ “ไ释ย” ไม่ได้แยกขาดออกจากกัน ไ释ยศาสตร์ซึ่งมีศีลธรรมของพุทธศาสนากำกับอยู่จึงมีส่วนสำคัญในการทำให้สังคมไทยสงบสุข

เป็นที่น่าสังเกตว่า ถึงแม้จะศึกษาประวัติศาสตร์โดยให้ความสำคัญแก่ประชาชนและคำนึงถึงบทบาทของประชาชนอย่างมาก แต่นิธิ เอียวศรีวงศ์ มิได้ศึกษาประวัติศาสตร์ประชาชนตามแนวคิดแบบ “Subaltern Studies” ที่มุ่งศึกษาความขัดแย้งและการต่อต้านอันหลากหลายของประชาชนในยุคหนึ่งๆ โดยพิจารณาทั้งมุมมอง ความคิด ค่านิยม และโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองของขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชน พร้อมกับปฏิเสธการเขียนประวัติศาสตร์แบบที่ให้ความสำคัญแก่บทบาทของชนชั้นนำและชนชั้นกลางใน การผลักดันความเปลี่ยนแปลงของสังคม เปลี่ยนมาเน้นบทบาทของประชาชนที่เคยถูกละเลยหรือมองข้ามไป⁴² ส่วนงานเขียนทางประวัติศาสตร์ของนิธิ เอียวศรีวงศ์ มักวิเคราะห์ให้เห็นการมีส่วนร่วมและการปรับตัวของประชาชนในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม มากกว่าจะเน้นบทบาทของประชาชนในฐานะพลังหลักที่กำหนดทิศทางความเปลี่ยนแปลงของรัฐและสังคมไทย

จากล่าไได้วันนิธิ เอียวศรีวงศ์ ศึกษาประวัติศาสตร์โดยพยากรณ์พิจารณา คนทุกกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์หรือความเปลี่ยนแปลงหนึ่งๆ ตามทัศนะแบบ “total history” ที่พิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างคนหลากหลายชนชั้นและ หลากหลายชาติพันธุ์ในสังคม อีกทั้งไม่ปฏิเสธความสำคัญและบทบาทของรัฐ รวมถึงผู้นำทางการเมือง ใน การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น นิธิ เอียวศรีวงศ์ กล่าวว่า “แม้ว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นย่อมให้ความสำคัญแก่ตัวท้องถิ่น มากกว่าการประวัติของอำนาจทางการเมืองจากศูนย์กลาง แต่อำนาจจากศูนย์- กลางนี้หากมีอยู่ก็เป็นสิ่งที่จะละเอียดอ่อนได้ เพราะส่วนหนึ่งของอำนาจ ย่อมกระทบต่อพัฒนาการในด้านต่างๆ ของท้องถิ่น”⁴³

สำหรับบทบาททางการเมืองของประชาชนนั้น นิธิ เอียวศรีวงศ์ ต้องการ สร้าง “تاข่ายแห่งความทรงจำใหม่” ที่ประชาชนมีบทบาทสำคัญทางการเมือง ในเรื่องการเมืองไทยสมัยพระนราภรณ์จีวิเคราะห์ให้เห็นว่าประชาชนมีส่วนช่วย ให้การรัฐประหารของพระเพทราชาประสบความสำเร็จ แต่การรัฐประหารนั้น ไม่ได้ทำให้ประชาชนมีอำนาจ

“แม้ว่าพระเพทราชาจะได้ขึ้นครองราชย์จากการเคลื่อน- ไหวทางการเมืองของประชาชน แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าทรงเป็น กษัตริย์ของประชาชน เช่นเดียวกับนักการเมืองในสมัยอื่นและ สังคมอื่นซึ่งมักจะเห็นประชาชนเป็นเพียงเครื่องมือทางการเมือง... การยึดอำนาจของออกพระเพறราชา... มิได้หมายถึงการเบิดศักราช ใหม่ของประชาชนที่จะได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางการเมือง เมื่อพระราชนิร้าชาภิเชกของกษัตริย์พระองค์ใหม่ได้ผ่านพ้น ไปแล้ว ประตุพระราชนิร้าชาภิเชกของกษัตริย์พระองค์ใหม่ได้ผ่านพ้น ภายนอกดังที่เคยเป็นมาด้วยเวลาบับศตวรรษ”⁴⁴

นิธิ เอียวศรีวงศ์ ไม่ต้องการให้ประชาชนเป็นเพียงเครื่องมือของผู้มีอำนาจ แต่ต้องการให้มีส่วนร่วมทางการเมืองในระบบประชาธิปไตย โดยมีความรู้ความ เข้าใจเกี่ยวกับความตั้งชั่นของความเปลี่ยนแปลงในสังคมให้ดีเสียก่อนเพื่อจะ กำหนดบทบาทของตนเองในกระแสความเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม

“การมีชีวิตอยู่ในสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง (ห้องจากสภาพ
ภาวะสัมบังคับให้เปลี่ยน และสภาพอัตโนมัติสัมภ์ที่ตระหนักว่าจะต้อง^{เปลี่ยน)...}ดูเหมือนจะเป็นไปไม่ได้ด้วยซ้ำที่จะยืนดูความเปลี่ยน-
แปลงอยู่ห่างๆ ครอๆ ก็ถูกดึงเข้าไปร่วมในความเปลี่ยนแปลงมาก
บ้างน้อยบ้างทั้งสิ้น แทนที่จะถูกดึงเข้าไป คงจะดีกว่าที่เราจะเดิน
เข้าไปเองตามจังหวะและโอกาสที่ตนเองเป็นผู้กำหนด

การจะเดินเข้าไปตามจังหวะอันควรอย่างมีประสิทธิผลต่อ^{ประযุชน์สุขของคนส่วนใหญ่ได้นั้น ต้องเดินเข้าไปสู่ความเปลี่ยน-}
^{แปลงบนพื้นฐานของความเข้าใจ...ว่าอะไรกำลังเกิดขึ้น”⁴⁵}

การเปลี่ยนแปลง “ปม” เกี่ยวกับประชาชนในตาข่ายแห่งความทรงจำ จึง^{เกิดขึ้นพร้อมกับการเขียนประวัติศาสตร์เพื่อให้ประชาชนเข้าใจความซับซ้อน}
ของความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยและสังคมท้องถิ่น รวมทั้งทำให้ประชาชน^{มี “วิธีคิดที่เป็นประวัติศาสตร์” อันเป็นวิธีคิดที่วิเคราะห์และอธิบายพฤติกรรม}
ทางสังคมของมนุษย์ในบริบททางเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม ตลอดจน^{สภาพแวดล้อมทางธรรมา蒂หรือทางภูมิศาสตร์ เพื่อให้ประชาชนสามารถทำ}
ความเข้าใจความซับซ้อนของความเปลี่ยนแปลงในชีวิตและสังคมได้ด้วยตนเอง^{และสามารถปรับตัวในโลกที่ผันแปรได้ดีขึ้น แม้ว่าการ “รู้จักตัวเอง” ในบริบท}
หรือเงื่อนไขแวดล้อมต่างๆ เช่นนี้อาจจะไม่เป็นหลักประกันว่ามนุษย์แต่ละคน^{และแต่ละสังคมจะเลือกได้ถูกที่สุดหรือดีที่สุดเสมอไป แต่ก็ดีกว่าการเลือกหรือ}
การหาทางออกโดยปราศจากความรู้ที่มาจากวิธีคิดทางประวัติศาสตร์⁴⁶

อาจกล่าวได้ว่า ผลงานของนิธิ เอียวศรีวงศ์ เสนอภาพของประชาชนและ
วัฒนธรรมประชานิยมที่ตอบโต้การแบ่งชั้นทางสังคมและวัฒนธรรม หรือมุ่งปรับ^{เปลี่ยนวัฒนธรรมแห่งชาติในทัศนะของคนทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งทัศนะของ}
ชนชั้นสูงและชนชั้นกลางที่ให้ความสำคัญแก่วัฒนธรรมแห่งชาติในฐานะมรดก^{ตากทอดจากอดีตที่มีคุณค่าสูงส่งซึ่งจะต้องอนุรักษ์และยึดมั่นตลอดไป อิทธิพล}
ของวัฒนธรรมแห่งชาตินี้ทำให้คนไทยเห็นว่าการแบ่งคนออกเป็นลำดับชั้นเป็น^{เรื่องที่ถูกต้องดีงาม ผู้มีคุณสมบัติต่างๆ ตามมาตรฐานของวัฒนธรรมแห่งชาติก็}
จะได้รับความเคารพยกย่องให้มีสถานภาพทางสังคมหรืออยู่ในชั้นชั้นที่เหนือกว่า